Senovės Rytai

3.

Doc. Rudzinskaitė-Arcimavičienė

Tut-Anch-Amono kapas
ir
Tebų paminklai

Senovės Rytai

3.

Doc. Rudzinskaitė-Arcimavičienė

Tut-Anch-Amono kapas
ir
Tebų paminklai

Visas teises autorė pasilieka.

Kaunas, - - - - - - - - - - - - - - - - - 1933 m.

Kooperatinė „Raidės" spaustuvė Kaune, Kęstučio g-vė 44. Tel. 758.

I.

Tut-Anch-Amono kapas.

1. Kasinėjimų istorija Karalių Slėnyje.

1922 metai bus įamžinti egiptologijos istorijoj. Tais metais visas kultūringasis pasaulis minėjo Champollion'o sukaktuves: lygiai prieš 100 metų šis didysis mokslininkas rado būdą iki tol dar nesuprastiems mįslingiems ieroglifų raštams skaityti.

Nebuvo dar pasibaigę iškilmingi posėdžiai, kur skambėjo kalbos apie paskutiniųjų tyrinėjimų Egipte duomenis, kai iš Egipto atėjo žinia apie naujus, lig tol negirdėtus, radinius.

Tad, Karalių Slėnyje, netoli Luksoro (Pietų Egipte) (1 paveikslas), buvo rastas lig tol niekieno dar *nepaliestas* faraono Tut-Anch-Amono kapas.*) Ta žinia sujudino ne tik mokslininkus, bet padarė įspūdžio ir šio pasaulio galiūnams.

Į Egiptą vyko karalių, ministerių, kilmingų įvairių žmonių pasakingajam kapui nusilenkti. Didėjantį šitomis iškasenomis domėjimąsi aiškiai liudija daugelis tų laikų užsienio žurnalų puslapių su kapo aprašymais ir iliustracijomis. Pasirodė daug knygų, aprašinėjančių tą didį istorijos įvykį, kurių svarbiausia — ši kasinėjimų dalyvių

*) Įdomu, kad tais pačiais 1922 metais Lietuvos Universitete pradėtas skaityti Egipto istorijos kursas, o jo studentai pradėjo susipažinti su Egipto ieroglifais.

išleistoji: „The Tomb of Tut-Ank-Amen (Tut-Anch-Amono kapas) — Howard Carter und A. C. Mace*), 1927 m.

Šis didelis 2 tomų veikalas iš anglų kalbos išverstas jau ir į vokiečių k.; jame gausu puošnių iliustracijų, kas jau duoda supratimo apie aukštą Egipto meno išaugimą.

Karalių Slėnis seniai jau buvo kasinėjamas, net nuo didžiojo prancūzų egiptologo Masperò laikų (1870 m.). Tų kasinėjimų pradžia tokia. Kartą Maspero, būdamas tada egiptologiškojo Kairo muziejaus direktorium, pastebėjo, kad laisvoj prekyboj pasirodė senovinių daiktų, kuriuos archeologinė komisija gynė pardavinėti. Spėdamas, kad arabai bus kur senovinį kapą užtikę, Maspero kreipėsi į policiją. Kaltininkai netrukus buvo surasti, parodę ir surastą jų Libijos kalnų uolose kapą. Įėjimas ten taip rūpestingai buvo nuslėptas, kad be arabų nurodymo niekas jo ten nė nebūtų radęs. Gi kiekvieno tuose uolynuose karaliaus kapą rengusio architektoriaus vyriausias uždavinys buvo paslėpti visiems amžiams nuo žmonių akių kapą. Tad Imeni, Tutmoziso I-jo architektorius, savo pranešime faraonui pareiškė: „Aš tik vienas vedžiau kapo darbus taip, kad niekas tat nematė ir negirdėjo". Arabai tą vietą buvo radę visai atsitiktinai, netyčia: pastebėję uoloje plyšį, ėmė jį kasinėti ir taip pasiekė rūpestingai užmūrytą angą.

Brugsch'as, pirmas patekęs ten vokiečių mokslininkas, taip aprašo savo įspūdžius.

„Staiga atsidūręs tokiam gausiam ir didingam karalių tarpe (čia buvo net 36 mumijos), netikėjau savo akimis ir

*) Be šių, pažymėtini: Tabouis (G. R.): „Le pharaon Tout-Ank-Amon, sa vie et son temps", 1928. Grühl: „Tutanchamons Grab", 1923 m.

lig šiol negaliu dar atsipeikėti nuo to, ką pamačiau ir ką žinojau lig šiol tik iš vardų".

Ilgai nebuvo galima atspėti, kokiu būdu į vieną kapą buvo patekę tiek faraonų. Keli net viename sarkofage gulėjo, tuo tarpu žinoma, kad ne tik kiekvienas faraonas, bet ir šiaip didikas įsitaisydavo puikų kapą. Mokslininkai netrukus išsiaiškino, kad tas kapas, seniai plėšikų apvogtas, pastaruoju metu virtęs *sandėliu* mumijoms, iš kitų apvogtų kapų čia gabenamoms, sudėti.

Kas tas karališkąsias mumijas čia sugabeno ir taip rūpestingai nuo žmonių akių paslėpė, kad jos net mūsų dienas pasiekė? Manytina, kad žyniai vėlesniųjų dinastijų faraonų liepiami, ką ir gausingieji papirusai mini.

Visos rastosios mumijos iškilmingai pergabentos į Kairo muziejų, kur ir nūdien. Nuo to tad laiko Karalių Slėny ir prasidėjo intensyvus mokslininkų darbas. To darbo išdavinys buvo 40 karalių kapų radimas. Tad ir vieta šitoji ir gavo *Karalių Slėnio* vardą.*)

Po Maspero sistematingą čia darbą pradėjo anglų prof. Davis, nepraleisdamas nė menkiausios vietelės, jos moksliškai neištyręs. Dirbo jis čia nuo 1903 ligi 1912 m. ir, be daugelio paprastų žmonių, rado šių faraonų kapus: *Tutmoziso IV, Seti I, Merenito, Chosemchebo* ir vienintelės faraonės *Hatšepsut* kapą.

Ypač įdomus jo 1905 m. atidarytas ir mažai teliestas faraono Echnatono žmonos tėvo kapas. Jame rasta daugybė daiktų, kurių daugelis ne prastesni, nei Tut-Anch-Amono kapo daiktai.

---

*) Karalių Slėnis, arabiškai Biban-El-Moluk, yra Pietų Egipte, netoli senovės Tebų miesto.

Iš visa matome, kad T.-A.-A. kapo radimas ne koks atsitiktinumas, bet ilgo, sistematingo ir planingo darbo padarinys.

Nuo 1906 m. pradėjo darbą anglai: lordas Carnarvon'as ir mokslininkas Carter'is.

1922 m. jie atkasė *visai nepaliestą*, iki tol mažai težinomą faraono Tut-Anch-Amono kapą, kuris egiptologijai turėjo be galo didelę reikšmę. Pirmiausia, tai *vienintelis savo rūšies radinys*. Lig tol archeologai terasdavo faraonų kapus jau vagių aplankytus, tad ir apvogtus. Būdavo išvagiami brangiausi daiktai ir suardyta viso kapo laidotuvių apystova. Čia gi pirmą kartą rasta viskas taip, kaip kad buvo palikta daugiau, kaip prieš 3000 metų. Tai gyvi paveikslai, vėl rodantieji pasauliui, kaip aukštos būta Egipto kultūros ir stipraus tikėjimo gyvenimu po mirties. Kapų durų antspaudai nepaliesti, visi daiktai išlikę kuo geriausiai, nes grynas oras jų nepriėjo.

Antra, čia pirmąkart rasta kai kurių daiktų, kaip: autų, skalbinių, rūbų, žvakių, — kas griežtai pakeičia egiptologų pažiūras į kai kurias egiptiečių būties puses.

2. Tut-Anch-Amono kapo laikotarpis.

Galop tas kapas duoda labai daug medžiagos spręsti apie faraoną, apie kurį ligi šiol mažai težinojo egiptologai, ir apie to faraono gadynę.

Tai XVIII dinastijos epocha (1580—1350 m. pr. Kr.). Tai materialių ir dvasinių tautos jėgų sukléstimo ir audringo religinio perversmo laikotarpis. Daugybė Egipto dievų — realių, pusiau žvėriškų, pusiau žmoniškų — stai-

ga buvo nuversti nuo savo sostų didžiojo Egipto religijos reformatoriaus, kurį iš pradžių vadino Amon-Hotepu IV, t. y., turinčiu savo varde dievo Amono vardą. Tasai karalius senovės valstybės dievą Amon-Râ, Egipto ir visų nuo seniausių laikų Egipto karalių globėją, pakeičia dievu Atonu, skelbia to naujo, nežinomo iki tol, dievo kultą. Savo vardą Amon-Hotep pakeičia Echnatono (Jacht-Atono) vardu, reiškiančiu Atono šviesą.

Kuogi skyrėsi tasai naujasis dievas nuo Amono ir visų kitų Egipto dievų?

Tat geriausiai atsako šie dievui Atonui paties Echnatono sukurto himno žodžiai:

„O saulės diske, o tu dieve gyvasis,
Nėra kito, be tavęs!
O visų gyvybių kūrėjau,
Kai pateki tu dangaus rytuose,
Kad įkvėptum gyvybę visam, ką esi leidęs:
Žmonėms, keturkojams, paukščiams ir šliužams —
Visi jie žiūri į tave
Ir užmiega,
Kada tu nusileidi."

Dievas Aton — ne pati saulė „dievas Râ", pati didžioji ir gerbiamoji Egipto dievybė, bet saulės diskas, kurio sąvoka atitrauktinė ir Egipto realizmui svetima. Aton įkvepia gyvybės visam, ką yra leidęs: jis — kosmiškoji jėga, saulės energija. Visa, ką yra leidęs Aton, susiję su juo būtinybės ryšiais: „Visi jie žiūri į tave, ir jie užmiega, kada tu nusileidi".

Dievas Aton — vienintelis dievas: „Nėra kito be tavęs", ir jis tuoj galingai šalina visus kitus dievus ir net patį didįjį Tebų dievą — Amon-Râ. Dievas Aton

buvo svetimas visai Egipto tautai, pripratusiai prie politeizmo ir prie konkretinio dievybės supratimo, — jis svetimas ir visam valstybiniam krašto gyvenimui. Himnuose Amonui pasakyta, kad jis „meta Egipto priešus faraonui po sandalais". Tuo tarpu Aton rūpinosi visos žemės žmonėmis.

„Tu esi įkūręs žemę pagal savo norą, — ir vienui [vienas, —
su žmonėmis, dideliais ir mažais žvėrimis,
jog viskas žemėje kojomis vaikščioja
ir padangėmis savo sparnais skrajoja.
Sirijos, Nubijos ir Egipto žemėse
kiekvieną žmogų sodini tu savo vietoje;
tu teiki, ko jie privalo.
Kiekvienas turi sau maistą,
apskaitytas jo gyvenimo laikas.
Liežuviai yra kalbomis atskiri, o taip pat ir [paveikslai,
nes odos spalva nevienoda:
tu atskyrei tautas."*)

Šiame himne išvardijami visi to dievo globojamieji kraštai. Egiptas gi čia minimas net paskutinėje vietoje — tat buvo be galo nepaprasta, Egiptui negirdėta.

Iš visa, kas čia išdėstyta, matyti, kad monoteistinė Atono religija buvo priešinga Egipto konservatizmui, ir tasai abstraktinis ir kosmopolitinis dievas, žinoma, negalėjo ilgai Egipto valdyti. Echnatonui mirus, dingsta ir Atono vardas Egipto šventovėse. Žyniai, keršydami karaliui eretikui už jų nuo valdžios pašalinimą, visur panaikina Atono

*) Iš ieroglifų vokiškai tą himną išvertė Aleksandras Scharf: „Aegyptische Sonnenlieder", Berlin, 1922; 36 puslapis.

ir Echnatono vardus.*) Netrukus vėl grįžo didysis Amon-Râ, o kartu su juo grąžinami ir visi senieji Egipto dievai; bet ir Echnatonui mirus, monoteizmo srovė Egipto tikėjime neišnyko ir, nors žyniams priešinantis, retkarčiais iškyla įvairiems dievams sudėtuose himnuose.

To Atono garbinimo pėdsakų randame ir neseniai rastajame Tut-Anch-Amono kape. Būtent, jo soste vardas jo parašytas taip, kad galima skaityti dvejaip: Tut-Anch-Amon, t. y., Amono gyvenimo panašumas, ir Tut-Anch-Aton = Atono gyvenimo panašumas. Tas faraonas buvo garsiojo Echnatono žentas ir netrukus, faraonui mirus, apie 1360 m., paveldėjo jo sostą, nes Echnaton neturėjo sūnų. Jis buvo slaptas savo uošvio tikybos sekėjas.

Tad, rastasis kapas yra garsiosios Echnatono gadynės atgarsis, ir jame yra gausios medžiagos paties Tut-Anch-Amono laikams ir asmeniui nušviesti.

3. Kapo radimas ir jo kambarių aprašymas.

Kuriomis aplinkybėmis buvo rastas to faraono kapas, priklausęs XVIII dinastijai (1580—1350 prieš mūsų erą metais)?

Carnarvon'as ir Carter'is Karalių Slėnyje dirbo nuo 1906 metų, gavę kasinėjimams koncesiją su ta sąlyga,

*) Tat buvo perversmas, — ir ne tik religinis, bet kartu ir valstybinis, nes buvo panaikintas valstybės dievo kultas, o kartu atimta valdžia iš Amono žynių, iki tol vadovavusių valstybės politikai, skirdami ir atleidinėdami iš savo tarpo karalius. Aukščiausiuoju valstybės žyniu dabar tapo patsai reformatorius karalius Echnaton.

kad pusė radinių eis jų naudai, o kita pusė — Kairo muziejui. Užtikus gi visai neliestą kapą, visi rastieji jame daiktai teks Kairo muziejui. Visas darbas vykdytas lordo Carnarvon'o lėšomis; vadovavo anglų mokslininkas Carter'is. Darbą juodu traukė tuo pačiu planu, kaip ir Davis. Tasai metodas pakankamai juodu tikino, kad tiriamosiose vietose nieko nebus palikta. Juodu padėjo daug trūso ir laiko vienoje tik vietoje kasinėjimams parengti. Kol buvo rastas Tut-Anch-Amono kapas, iškasta arti 2000 tonų žemės, o to kasimo rezultatai, palyginti, tebuvo menkučiai.

Po 16 metų darbo Carnarvon'as jau nebesitikėjo čia ką berasti ir pažymėjo linija vietą, iki kurios, jo nuomone, vertėjo dar kasti, tačiau Carter'io įkalbėtas leido kasti ir toliau — už tos linijos. Ir štai vos už dviejų nuo tos linijos metrų kaip tik ir buvo rastas įėjimas į Tut-Anch-Amono kapą. To kapo viršuje buvo aptiktas didžiulis Ramzeso VI kapas. Galimas daiktas, kad plėšikai, tą kapą bekasdami, jo nuokasomis užvertė ir paslėpė žemiau buvusį ir kiek seniau palaidotą iki mūsų laikų nepaliestą Tut-Anch-Amono kapą.

Pirmosios sienelės duris atvėrus ir angą gilyn eiti nuvalius, pasirodė 18 pakopų laiptai žemyn, po jų — trumpas be laiptų nusileidimas, o toliau vėl siena, užantspauduota tam tikrais Ramzeso VI ir Tut-Anch-Amono ženklais — antspaudais *) (2 pav.).

Nuėmęs antspaudus ir atidaręs duris, Carter'is džiaugsmingai sušukęs: „Matau daug nuostabių dalykų!".

Čia buvo 4 kambariai.

---

*) Vėliau paaiškėjo čia vagių buvus, kurie buvo sugauti.

Pirmasis nedidelis: 3 x 6 x 3,5 m. Sienos, teisybė, nepieštos, bet daiktai labai švelnaus darbo.

To nepaprastai tvarkingo kambario ypač nustebino mokslininkus kampelis, panašus į netvarkytą po laikytų pamaldų vietą. Čia buvo pribarstyta vaizdų nuotrupų, švendrių likučių, apversta vaza, primėtyta gėlių bukietų. Mokslininkų spėjimu, čia būta įsibrovusių vagių, kurie, deja, buvo sučiupti, tespėję tik iš kai kurių dėžučių brangenybes išsigabenti.

Šiame pirmajame kambaryje buvo vazų, sudžiūvusių augmenų, titnaginių peilių. Čia pat stovėjo 3 išgriauti vežimai.

Kai kurių vežimų rodyklės labai ir dailiai išpuošti. Trys karališki guoliai auksuoti, o ant jų ir po jais — namų apyvokos daiktai. Po vienu jų buvo apverstas sostas. Tame pat kambaryje, jo sienose, buvo išrašyti karaliaus Tut-Anch-Amono vardai ir titulai.

To kambario sienelę išgriovus, rastas slaptas 3 metrų įvairių daiktų prikrautas kambarys. Čia stovėjo taip pat ir antrasis faraono sostas, mažos įmantraus darbo kėdės ir guolis, gi po šiuo — 25 dėžės su paukščių ir smulkiųjų žvėrių mumijomis (tai užkandžiai mirusiesiems!).

Guolis su patalu, o guolio viršuje — švendrinė kėdė, visiškai panaši į šiųdienę. Kai kuriuose guoliuose rastos ištisos faraono lazdų ir lankų kolekcijos.

Iš šio, antrojo, Carter'is įsiskverbė į gretimąjį toje pat vietoje kambarį, kur buvo išrašytas faraono vardas ir titulas. Angą į šį kambarį saugojo 2 didžiulės iš medžio išpjaustytos netūralaus didumo faraono statulos; jų veidas ir kūnas ištepti juoda derva, kad primintų mumiją. Galvos apdangalas, prijuostė ir sandalai — auksuoti.

Faraonas čia atvaizduotas einančiu, laikančiu kairiąja ranka ilgą karališką 1½ m ilgio lazdą, kurios galas nusileidžia žemiau kojų; dešiniąja ranka jis laiko ginklus faraono priešams žudyti. Tos statulos, jas mačiusių žodžiais, „kapo tamsoje savo natūraliu didumu ir inkrustiruotų akių išvaizda daro šiurpulingą gyvųjų žmonių įspūdį“ (3 pav.).

Ketvirtasis, sarkofago, kambarys buvo ištirtas tik vėliau, nes per Nylo potvynį darbas reikėdavo nutraukti. Tas kambarys toks mažas, jog tarp sarkofago ir kambario sienos tebuvo 30 cm tarpas. Ilgio kambarys bus 6 ir pločio — 5 m.

Patsai sarkofagas nepaprastai didelis: 5,5 m ilgio, 4 m pločio ir 3 m aukščio.

Kambario sienos iškalinėtos įvairiausiais tekstais, ritualiniais laidotuvių atvaizdavimais ir pomirtinio gyvenimo scenomis.

Kambario pakraščiuose parašai, reiškiantys faraono titulą, kartušai*), o pačiam vidury apskritimai iš žibančio žydro fajanso. Viršuj ir apačioj eilė ieroglifiškų ženklų — gyvenimo ir pastovumo simbolių. Aukštutinėje jo daly iš šalies atvaizduotas didžiausias su žmogaus galva ant uodegos žaltys.

Visas sarkofagas skaisčiomis savo spalvomis ir pauksavimu tamsoj daro stiprų įspūdį. Sarkofago durys — siaurojoje jo dalyje, — į dešinę einant į kambarį; už tų durų buvo rastas antras sarkofagas, dengtas juoda, auksu puošta medžiaga. Tarp pirmojo ir antrojo sarkofago buvo alebastrinės švelniausio darbo vazos, kurių ąselės vaiz-

*) Kartušas — ratilas, apskrietas apie Egipto faraono vardą.

davo sėdintį iškeltomis rankomis žmogų. Yra Ramzeso VI papirusas, kuriame to karaliaus mumija atvaizduota penkiuose sarkofaguose. Ir Tut-Anch-Amono mumija taip pat trijuose sarkofaguose.

4. Carnarvon'o dienyno ištrauka.

Štai paties Carnarvon'o dienoraščio, rašyto kapo radimo dienomis, ištraukos:

„Labai sunku man aprašyti, ką jaučiau ir mačiau, eidamas į kapo kambarius. Ant greitųjų susikalėm medines kopėčias, kuriomis nusileidom žemyn. Niekada nesisapnavo man, kad pamatysiu tat, ką pamačiau tada. Breasted'as buvo čia pat ir nuėmė antspaudo nuotrauką, kol jo dar nebuvo sulaužę. Čia buvo 20 žmonių. Dėl kaitros, elektros lempų ir žmonių daugumo temperatūra buvo sunki. Labai sunku buvo laužyti kietas cementas: reikėjo dirbti atsargiai, kad nebūtų pagadinti durų antspaudai.

„Išmušus plyšį, tuoj pamatėm paauksuotą baldakimą. Šitam kambary ant akmens gulėjo karolių liekanos. Jie buvo padaryti iš fajanso ir aukso su dviem užkabom. Jie turėjo per 3000 metų; matyt, juos čia bus kas pamiršęs.

„Tame pačiame kambaryje, — įėję pro jau sulaužytas duris, — pamatėm daugybę įvairių daiktų. Vieno puodo viršely buvo matyti katės figūra su iškištu raudonu liežuviu. Sienos ir koridoriai visur išteplioti.

„Toliau radome duris, užantspauduotas banteliu. Buvo jaučiamas karaliaus kapo artumas. Čia pat buvo laivai su kryžmai padėtais irklais. Darbo padaugėjo. Tame pačiame

kambaryje stovėjo *kanopai**). Prie sienų stovėjo 4 deivių figūros. Vienos deivės poza tokia gyva ir graži, jog iš tos figūros drąsiai galima tvirtinti, kad lig tol panašių statulų dar nebuvo rasta, kas įrodo, kaip aukšto būta tos gadynės meno! Šitų statulų veidai labai rūstūs. Visos statulos auksuotos ir siekia 5½ pėdos aukščio. Čia ir dailioji drambliakaulinė dėželė, kurios grožio nėra sapnavę net mūsų amžiaus žmonės!...

„Viskas tame kambaryje — aukščiausia technika ir grožis: tuo ilgainiui įsitikins visas pasaulis. Atskiroje dėžėje, gražiai išdirbtoje, išlikę šaukštai iš drambliakaulio, lyg aukso rėmuose. Vienoje dėžėje brangiųjų akmenų rasta tokių didelių, kokių dabar nebeužtinkama.

„Iš visa to jau galime darytis išvadų apie egiptiečių laidotuvių papročius. Nematėm dar nepaliesto karaliaus lavono, bet ir jį tikimės rasti apdengtą brangiausiais akmenimis ir papuošalais, tinkančiais visos karsto apystatos prabangai, blizgesiui ir dailei. Pavykę yra rasti paslaptingos auksinio kambario durys. Jau pro išgriautą į tą kambarį skylę pamatėm ištepliotas sienas ir lubas, kur vyravo auksinės ir žydros spalvos. Visus mus, į tą kambarį įėjusius, apėmė nerimas. Viskas čia buvo nepaliesta... mes pirmieji archeologai radom tą vietą ir laužiam antspaudą, čia rūmų žynių ir karininkų uždėtą prieš 3350 metų! Mes nebuvome pasirengę tam, kas mūsų čia laukė. Ypač nustebino mus 4 deivės, atvaizduotos ant kanopu'ų. Jos stovėjo čia ištiestomis rankomis, saugodamos kanopu'us, ir, tarytum, dailiai suposi iš dešinės į kairę (4 pav.).

---

*) Kanopu — indas, kuriame laikomi mirusiojo, jo mumiją darant, išimtieji viduriai.

„Iš dalies jos priminė graikų skulptūra, bet jose dar kas daugiau glūdėjo — koks viliojantis slaptingumas. Nenoriu aš tą kambarį daugiau beaprašinėti: viskas jame žiba... Viskas: auksas ir žydri dažai puikiai suderinti. To kambario vidury keliuose sarkofaguose guli faraono mumija. Dar ir lig šiol tebesijaudinu, prisiminęs pirmąjį savo įspūdį, tą kambarį aplankius... Čia buvo ir daugybė labai dailių indelių „tabernakulų". Kas juose — paslaptis, kurią ateitis teatvers. Daugelio dėžių tarpe ypač įstabi viena, kurios grožio neaprašyti!...

„Mes, šiųdienės civilizacijos žmonės, pažvelgę į praeitį, turime gėdytis... labai daug turime pasimokyti, kad pasiektume šio meno aukštybės."*)

„Tokia tad Carnarvon'o nuomonė apie rastuosius Tut-Anch-Amono kape turtus; o tai yra žymiausio Egipto meno specialisto nuomonė", — sako Breasted'as.

5. Rastųjų kape daiktų aprašymas.

Yra žinoma, kad egiptiečiai stengėsi į kapus pasiimti visą savo žemės gyvenimo apystatą, tad ir jų kapai, teisingu Breasted'o pasakymu, yra visas sandėlis: iš Tut-Anch-Amono kapo išimta per 2000 daiktų.

1923 m. gegužės mėn. 14 d. iš Karalių Slėnio buvo išgabentas pirmasis daiktų transportas ir nuvežtas į Kairo muziejų, kur tik kai kurie daiktai lankytojams tebuvo prieinami, — visus kitus mokslininkai tebetyrė ir tebetvarkė.

---

*) Grühl: „Tutanchamons Grab", 1923 m. 11—13 p.p.

Neminėsiu čia visų Tut-Anch-Amono kapo daiktų, kurie teko man pamatyti Kairo muziejuj, bet vis dėlto negaliu nutylėti bent keliais žodžiais neprasitarusi apie pačius geriausiuosius.

Tai faraono sostas. Žiūrovai laiko jį *gražiausiu* visų iki šiol žinomų *pasauly visų faraonų sostu*. Carnarvon'as vienam antikvarui pasakęs: „Už šitą vieną daiktelį sutikčiau mokėti 20.000 svarų, kad tik jį man atiduotų".

Tas sostas, padarytas iš tamsaus medžio su gausia ir trapia inkrustacija, labiausiai stebina žiūrovą atvaizduotų jame figūrų gyvenimu ir, kiekvienos savo dalies skyrium, grakštumu. Sosto atramose atvaizduoti sparnuoti žalčiai su Aukštutiniojo ir Žemutiniojo Egipto karūnomis, — tai šventi žalčiai *Urėjai*. Sosto kojelės — liūtų kojų ir galvų pavidalo. Tuo būdu šventieji Egipto gyvuliai saugoji jį, čia sėdintį priešais savo valdinius ir sekantį savo grasančiomis akimis priešą.

Visi tie atvaizdai — brangiųjų akmenų inkrustacija tamsiame medyje. Skaisčiosios spalvos parinktos nepaprastai skoningai. Visur karaliaus ir karalienės vardai, jų titulai ir amžinybės bei gerovės linkėjimai, nepaprastai rūpestingai ieroglifais išrašyti, sudaro savo rūšies pagražinimo ornamentus.

Suolelio kojose, taip pat iš tamsaus medžio, išpjaustytos belaisvių statulos, gulinčios su virvėmis apie kaklą „po faraono sandalais."

To sosto atramoj atvaizduotas pats faraonas Tut-Anch-Amon su savo žmona. Viršuje tarpe jų saulės skritulys — tai dievas Aton, laiminantis juos savo spinduliais; kiekvienas spindulys baigiasi ranka (5 pav.).

Iš kitų, didesnių dalykų, ypač gražios alebastrinės vazos. Tokių vazų niekur nerasti!.. Tai nepaprastai originalios formos dideli indai, apipinti augalais, vaizduojančiais Aukštutiniojo ir Žemutiniojo Egipto susijungimą. Sunku nupasakoti įspūdį, kurį tos vazos daro žiūrovui. Ištisomis valandomis jomis gėrėkis ir vis naujų grožybių įžiūrėsi!... (6 pav.).

Naudotasi jais švelniesiems kvepalams, vynui ir vandeniui laikyti. Kai kurie jų ir dabar tebestovi uždengti ir kažkokio tamsaus skystimo pripildyti. Jau vien vazos tos nukelia žiūrovą į kažkokį pasakingą pasaulį... Mačiusysis vaizduojasi lieknas belaisves ir puikias princeses ištaiginguose faraono namuose. Įdomi taip pat nedidelė dėžė, aptraukta iš viršaus aukso skarda, kurioje atvaizduota 15 faraono gyvenimo scenų.

Trečiajame kapų kambaryje rastas visas laivynas, susidedantis iš 18 laivelių, faraonui kartu su saule aplink pasaulį keliauti.*)

Štai karalius medžioja valtyje, plaukdamas Nylo upe ir šaudydamas laukines antis. Šalia jo atvaizduota žmona, padavinėjanti jam strėlas. Kituose paveiksluose ji duoda jam įvairių dovanų ir švelniai glosto jo veidą. Tie vaizdai geriausiai vaizduoja nuoširdžius egiptiečio šeimos santykius. Žiūrinėdamas tuos atvaizdus, prisimeni žodžius, sutinkamus tekstuose: „Nieko nėra gražiau, kaip ilgai pasibasčius po svetimus kraštus, pamatyti savo namus ir pabučiuoti savo žmoną“.

---

*) Egiptiečiai tikėjo, kad teisieji po mirties kasdien iš rytų į vakarus keliaus su Saule (dievu) aplink pasaulį.

6. Carnarvon'o mirtis ir tolimesnis Carter'io darbas T.-A.-A. kape

Carnarvon'as, per 16 metų davęs visiems tiems kasinėjimams lėšas, nieko negavo iš tų jo rastųjų turtų pagal tą sutartį, kurią jis buvo padaręs su archeologine Egipto komisija, būtent, kad radęs nepaliestą kapą, viską turi atiduoti Kairo muziejui. Ir vos kapą atidarius, lordas Carnarvon'as staiga susirgo ir po 2 savaičių mirė. Mirė nepamatęs nei sarkofago nei faraono mumijos, nes mumijos kambarys tebebuvo neištirtas (7 pav.).

Toji staigi traginga lordo mirtis padarė didelio įspūdžio mokslininkams ir visam Egiptui. Vietiniai gyventojai ėmė kalbėti, kad Carnarvon'as užrūstinęs didįjį Egipto faraoną, ir todėl jis jam, europiečiui mokslininkui, keršijąs už tat, kad savo svietiška, pasaulininko, ranka drįso jo kapo ramybę sudrumsti.

Senoviškieji Egipto papirusai, aprašinėdami laidotuvių apeigas, pastebi, kad per jas žyniai kalbėdavę prakeikimo žodžius visiems, kas laidojamojo kapo ramybę imtų drumsti.

Senoviškosios Egipto tradicijos šiuo atveju tebegaliojo, tebeveikė ne tik didžiųjų faraonų palikuonis, bet pateko ir į Europos bei Amerikos spaudą, sukeldamos vis naujų ir naujų komentarų dėl įžymiojo lordo Carnarvon'o mirties. Būdavo kuriamos ištisos legendos apie visų kapą atidarant dalyvavusių mokslininkų mirtis.

Šis tikrai nepaprastas įvykis tuoj nuaidėjo įvairiuose laikraščių straipsniuose gandais, esą, visi kapo atidarymo dalyviai staiga žuvę.

Carnarvon'ui mirus, kasinėjimo darbus tęsė prof. Carter'is. Carnarvon'o giminiečiai atsisakė beduoti lėšų to-

limesniems kasinėjimams tęsti, ir tolimesniems darbams lėšas jau davė Metropolitain'o muziejus. 1924 m. kovo mėn., norėdamas atidaryti paskutinį sarkofagą, kuriame gulėjo Tut-Anch-Amono mumija, Carter'is į tas sarkofago atidarymo iškilmes prikvietė daugybę europiečių ir — nė vieno vietos gyventojo. Ir štai incidentas! Į kasinėjimo vietą tuoj atvyko vietinė vyriausybė. Remdamasi neseniai paskelbta Egipto autonomija, ji pareikalavo, kad Carteris kuo greičiausiai Egiptą paliktų. Po to Tut-Anch-Amono kapas su gausingais, iki šiol dar tebesančiais, jame turtais buvo užkastas ir vėl dingo nuo žemės paviršiaus.

Tik 1925 m. po laimingai pasibaigusio incidento vėl Carter'is traukė darbą toliau, ir kapas buvo atidarytas, o radiniai iššauktos apsaugai kariuomenės dalies lydimi nugabenti į Kairo muziejų.

Mumija buvo paslėpta 3-uose vienas į kitą įdėtuose sarkofaguose. Paskutinysis iš *„gryno aukso ir svėrė 200 kg"*. Tai tikras meno šedevras.

Ši, ir apskritai, kiekviena mumija, kol ji neišvyniota ir nepaliesta, mokslo atžvilgiu didžiausia brangenybė; paprastai gi mumijos, patekusios į plėšikų rankas, tuoj būdavo išvyniojamos, nes jose tuoj ieškota paslėptų tarp raiščių brangenybių.*)

Nenorėta mokslininkų ir šią mumiją ardyti, bet dėl smalsumo neištverta, nes T.-A.-A. mumija buvo ir tebėra vienintelė *išlikusi nepaliesta nepaliestame kape*. Nuspręsta

*) Mano 1924 m. iš Kairo muziejaus Lietuvai išrašytoji Egipto princesės ir saulės dievo Amono vaidilutės šokėjos mumija taip pat neišvyniota. Visa ji aplinkui apipinta nendriniu pynimu, it pintinė; tai ypatingas mumijos paruošimo būdas, kai kur Pietų Egipte vartotas.

tad išvynioti, ir tas darbas užėmė per 2 mėnesius laiko, nes ji, kad ilgiau galėtų išlikti, buvo užlieta derva, todėl, nuimant prikibusius prie jos raiščius, — tariant, vystyklus, — teko su ja elgtis ypač atsargiai.

Šį kartą mokslininkai mokslo vardu pasielgė taip, kaip ir paprasti kapų plėšikai. Mumija pasirodė blogai išlikusi, ir ją iš brangiųjų aptaisų atpalaidavus, paliko ją ilsėtis jos jau tuščiuose pomirtiniuose rūmuose.

Kaip mumija iš sarkofago buvo išimta ir išvyniota, labai vaizdingai aprašė Carter'is:

„Pagaliau mes iškėlėm iš sarkofago trečiąjį karstą drauge su antrojo apačia ir abu atnešėm į prieškambarį, kur jie stovėjo labai patogiai prieš mus ir dabar skleidė visą savo grožį. Nepaprastai savotiškas, nuostabus karstas yra 1,85 metrų ilgio iš drūto, masyviško aukso nuo 2,5 iki 3,5 milimetrų storio. Tik vieno to aukso vertė yra milžiniška.

„Tokių negirdėtų turtų buvo atiduodama faraonams į kapus! Kokių milžiniškų lobių galėjo būti kadaise paslėpta dvidešimt septyniuose „slėnio" kapuose, jeigu Tut-Anch-Amon, vienas iš menkiausių, buvo palaidotas su tokia neapsakoma daugybe brangenybių. Tad nenuostabu, kad šie neapsakomi lobiai kapų plėšikus stumia į kraštutiniausius drąsumo žygius! Neturtingieji bekasant kapus dirbę darbininkai, vandens nešėjai ir ūkininkai, kurie buvo matę pasakiškus kapų turtus, bus buvę maždaug svarbiausi plėšikiškų žygių dalyviai. Pranešimų apie plėšimus vėlyvaisiais Ramesidų laikais (1200—1000 m. pr. Kr.) pažymėta įvairiuose dokumentuose*), kurie buvo surasti

*) Abbott'o, Amhersto, Mayer'io ir Turino papirusai.

Tebuose viduryje pereitojo amžiaus. Galimas daiktas, kad vagys, nesėkmingai įsiveržd̃ami į Tut-Anch-Amono kapą, tikėjosi rasią aukso, kuris tačiau pasirodė jiems neprieinamas, nes jį saugojo spintos, sarkofagas ir karstai.

„Dangtis prie karsto dėžės buvo prikaltas aštuoniais auksiniais kableliais, po keturis kiekvienoje pusėje, o kableliai atitinkamose skylutėse buvo pritvirtinti vinimis. Tuo būdu tik vinis ištraukus, dangtis buvo galima nukelti. Bet kadangi tarpas buvo ankštas, su replėmis nebuvo galima prieiti. Tad mes, deja, turėjome sugadinti auksinius kablelius ir dalimis šalinti. Tada dangtis buvo pakeltas, paėmus už auksinių rankenų, ir karaliaus mumija buvo atidengta (8 pav.).

„Tokiais momentais kalba nutrūksta, tikstančiai nujautimų apsiaučia garbingą tyrinėtoją ir žmones. Tačiau archeologas turi savo jausmus nuslopinti ir tik ieškoti, tyrinėti. Tai, kas gulėjo prieš mus, buvo žemiški palaikai jauno faraono, kuris iki šiol tebuvo tik šešėliškas vardas. Visas auksinis karstas buvo pilnas švariai ir rūpestingai sutvarkytos mumijos. Ant mumijos buvo išlieta labai daug dervos, dabar jau sukietėjusios ir pajuodusios. Šiai tamsiai juodai masei kontrastą sudarė spindulinga, beveik iškilminga auksinė karaliaus kaukė. Mumija atvaizduota Ozir'io pavidalu. Auksinė kaukė nepaprastai meniškai nukalta ir yra tikras antikinio meno šedevras (9—10 pav.). Veido bruožai reiškia graudingą liūdesį ir ramybę ir jaudinamai pasakoja apie perdaug anksti pabaigtą jaunatvę. Kakta papuošta masyviško aukso karališkais ženklais — paukščiu Nechebt ir gyvate Buto, abiejų jaunojo valdovo valstybių simboliais. Smakrą puošia tradicinė aukso ir spalvoto lapisla-

zulio akmens Ozir'io barzda. Aplink kaklą trilinka grandinė, kurios grandys geltono ir raudono aukso, taip pat iš mėlyno fajanso; per krūtinę išlankstytas auksu išmuštais kaspinais pakabintas skarabeus*) iš juodų sakų. Jis guli tarp faraono rankų, laikančių fenikso paveikslą, ir čia priklausantį kerėjamąjį posakį. Rankos poliruoto aukso, jos guli sukryžiuotos ant krūtinės; ypatingai puošniai padirbtos, apvyniotos ir apsiūtos drobe laiko vėduoklę ir valdžios lazdą — Ozir'io ženklus. Drobinė skara, kuri dengė apatinę mumijos dalį, buvo papuošta auksu spindinčiais raiščiais. Viršum jų, tartum, skriejo auksu išdirbinėtas paukštis — sielos simbolis, kuris savo plačiai išskėstais sparnais gaubė numirėlį.

„Sukietėjusių alyvų veikiami auksiniai raiščiai taip pasikeitė, jog sudedamosios jų dalys ir spindėjimas vos begalima pažinti. Tuo būdu ir juos ištiko toks pats likimas, kaip ir kitus daiktus karste.

„Vis dėlto mes galėjome įžiūrėti, kad raiščiai buvo sudaryti iš sunkaus aukso, sustiprinti perlų grandinėlėmis, ir juose buvo įrašyti dievų linkėjimų posakiai. Per vidurį einančiame išilginiame raištyje įrašyta: „Dangaus deivė Nut, didžioji, dievo motina, kalba: „Aš esu tavo motina; sukūrusi tavo grožį, o Ozir'i, karaliau, valstybių viešpatie, Nebcheperu-Râ; tavo siela gyvena, tavo gyslos tvirtos. Tu kvėpuoji oru ir išeini kaip dievas, kai tu išeini kaip Atum, o Ozir'i, Tut-Anch-Amon, Tu išeini ir įeini su Râ... Žemės dievas, dievų valdovas Heb, kalba: „Mano mylimasis sūnau, Ozir'io sosto paveldėtojau, karaliau Nebcheperu-Râ, koks šaunus yra tavo taurumas, koks galingas tavo

*) Šventas Egipto vabalas, pašvęstas saulei; tai mūsų mėšlinių vabalų giminietis.

karališkasis sostas; tavo vardas yra tavo valdinių (Rechit) burnoje (lūpose), tavo begalybė yra gyvenančiųjų burnoje (lūpose), o Ozir'i, karaliau Tut-Anch-Amon, tavo širdis yra amžinai tavo kūne."*)

Tut-Anch-Amono mumijos tyrinėjimai parodė, kad jis mirė vos 18 metų tepagyvenęs.

1924 m. gegužės m. padžioj man tad teko aplankyti Tut-Anch-Amono kapą.

Štai mano dienoraščio iš tos kelionės ištraukos.

*) H. Carter and Mace: „The Tomb of Tut-Ank-Amen" II tom., 132—137 p.p.

II.

Mano kelionė į Tut-Anch-Amono kapą ir Tebų paminklai*).

*) Žymesnieji ir naujesnieji apie Tebus veikalai: *Jean Capart:* „Thébes. La gloire d'un grand passé", „Les temples de Karnak" ir „Propos sur l'art Egyptien", 1931 m.

Mano kelionė iš Kairo į Luksorą (Tebus).

(Iš mano dienoraščio).

Gegužės mėn. 1 d. 1924 m.

Karštis vis didėja ir didėja. Vagonų langai nuo kaitros uždaryti tam tikromis storomis skylėtomis langinėmis. Visas vagonas rimsta, tyla. Nejudėdami sėdi arabai (be vienos moters!) ir atbukusiais žvilgiais žiūri kur į erdves; daugumas jų giliai miega. Pro savo langinės skyles matau, tarytum pakilusi orlaiviu, visą Egiptą su visais jo privalumais. Prisimena pasakytieji apie jį egiptologo Breasted'o žodžiai: „Egiptas toks ypatingas, jog niekur žemės rutulyje nėra tokio krašto". Traukiasi jis ilga žalia juosta, lyg žaltys rangydamasis auksinėse dykumos smiltyse (1 paveikslas).

Skaisčiai žydras Nylas, rodosi, sustingęs, susnūdęs, karštai auksinės saulės spindulių glamonėjamas. Egiptiečiai meldėsi jam, vadindami jį dievu „Hapi", ir giedojo jam himnus. Pagal arabų legendą, kažkur žvaigždėse iki šiol tebegyvenanti senovės Egipto deivė Izis ir kartą į metus, liepos mėnesio gale, apraudanti savo brolio, o kartu ir vyro, gyvenimo ir mirties dievo Ozir'io mirtį, ir viena

jos ašara tuokart nuriedanti į Nylą. Jis, jos nelaimės sujaudintas, išeinąs tuomet iš krantų ir užliejąs abi Egipto žemes (Šiaurės ir Pietų Egiptą).

Kiekvieną, keliaujantį per Egiptą, stebina daugybė prietaisų tai drėgmei palaikyti. Dieną naktį abiejose Nylo pusėse girgžda šuliniai su ilgomis svirtimis, kurios arabiškai *„Šaduf"* vadinamos. Jais naudojasi arabai vandeniui į ilgus molinius indus semti ir jam į čia pat iškastus kanalus išpilti, iš kurių daugybe griovių vanduo varomas vis toliau ir toliau, užgriebdamas ištisus kukurūzų, tabako, cukrinės mandos ir kitų pasėlių laukus...

Štai didžiuliai laistomieji prietaisai žaliuose laukuose. Didelį ratą suka du pakinkyti juodi buivolai ar kupriai — balti, aukšti, išdidūs — arba žmonės (11pav.). Laukuose eina darbai; vietomis veža pribrendusius kviečius, pėdais ant kuprių sukrautus (12 pav.). Kaimuose darbas varomas toliau: ant plokščių stogų arabai daužo pėdus lazdomis, kuldami javus. Kai kada išklotoje nupjautais javais duobėje varinėja jaučius ar rėkaudami šokinėja arabų būriai — tai vėl senoviškas egiptiečių kūlimo būdas, apie kurį sužinome iš daugybės kapų akmenyse vaizdų.

Primityviu būdu tebedirbama ir žemė: nuo nebeatmenamų laikų tebevartojama medinė jaučiais kinkoma žagrė; kasama viskas kastuvais. Visas senovės Egiptas, tarytum, gyvas atsistoja prieš akis.

Neaprašinėsiu čia arabų kaimų, paskendusių palmių žalumoje, ir visų tų istorinių vietų, pro kurias bėgo mano traukinys, nes apie tat esu jau rašiusi 1924 m. „Lietuvoje" straipsnyje: „Ekskursija į Rytus". Tepastebėsiu, kad juo toliau į pietus, juo dykesnis šalies vaizdas.

Darosi be galo tvanku. Jau dvylika. Visas vagonas įmigęs. Jaučiu, kad lyg koks geležinis ratas būtų suspaudęs man galvą. Mintys pinasi, plaučiai pasigenda oro, lūpos skyla, darosi trošku. O traukinys bėga, tik bėga vis į karštesnes, smiltingesnes vietas — į pačias atogrąžas. Kai kur horizonte pastebimos rūsčios, savo dykuma išdidžios uolos; raudonos akmeninės uolos čia kyla aukštyn, čia lengvomis bangomis leidžiasi žemyn. Kartais viskas išnyksta tankių, tirštų dulkių ūkanoje ir staiga vėl išdygsta tiesiog iš smiltynų, iš akmenų didžiausi palmių miškai; sutvyska ir Nylas.

Saulė leidžiasi vis žemyn ir žemyn, ir ūmai sutemsta (Egipte nebrėkšta!). Visas vagonas meldžiasi Alachui. Puošnūs margaspalviais, ryškaus rašto rūbais arabai tai puola ant žemės, tai vėl keliasi, aukštai į dangų keldami savo rankas ir balsu tardami Korano žodžius (13 ir 14 pav.).

Pomirtiniai faraono rūmai, — mano kelionė į T.-A.-A. kapą.

Luksoras, gegužės mėn. 3 d.

Rytą šešiomis beldžiasi į mano duris arabas, sakydamas, jog asilaitis manęs laukia kitame Nylo krante. Skubiai apsitaisiusi ir pasiėmusi juoduosius nuo saulės akinius, solidžios išvaizdos arabo lydima traukiu į Nylo krantą.

Orui, kad ir karštam, jau nuo pat ryto nedavė per naktį atvėsti iš visų pusių ugnimi banguojanti dykuma,

— tačiau jis ne kaitrus, ne troškus. Saulė tik ką danguje patekėjo, bet jos spinduliai dar nedegina. Nylu plaukiame barka. Mėlynas, ramus jis snūduriuoja dykumos glėbyje nekrutėdamas, nekvėpuodamas. Jo vanduo šiltas, minkštas ir saldus.

Kitoje pusėje manęs jau laukia baltas asilaitis, visas spalvotais kilimėliais aptaisytas, skambaliukais, džingučiais ir busais apkabinėtas. Išdidus vadovas perduoda mane kitam vadovui. Dieve gink, ne gidui (egiptiečiai gidai labai nemandagūs ir įkyrūs žmonės), bet paprastam asilaičio palydovui felachui. Patogiau atsisėdus ir padavus palydovui bagažą bei fotografijos aparatą, joju sau ant ramaus,. balto asilaičio tarp žaliųjų kukurūzų ir vatos krūmų laukų.

Visas kelias nusodintas akacijomis ir iš tolo atrodo it raudonas kaspinas didelių raudonų žiedų, kurie lyg dengia visus medžius. Ore tyku, tik kokia margaspalvė, panaši į papūgą paukštelė be pertraukos gyduriuoja saldžią monotonišką melodiją, o kur tolumoje tęsiamai ir lyg ilgėdamosi girgžda šulinių svirtys. Karštis vis didėja ir didėja, mano asilėlis ima tingti, vadovą vis labiau pradeda imti nerangumas. Kur toli pasilieka arabų sodžiai, pridengti tamsiai žalių palmių lapais ir daugybė kanalų, visaip raižančių žaliąjį lauką. Artėjame prie senovės „šimtavarčių" Tebų. Netoli Tebų dykumos ribose buvo *„Mirusiųjų Miestas"*, kur ruošta mumijos ir visa, ko jos privalėjo, o toliau stiebėsi puikios faraonų pomirtinio kulto šventovės ir kapinės. Pusvalandį nuo Nylo pajojėję, sustojome ties faraono Seti I-jo pomirtinio kulto šventovės griuvėsiais (15 pav.). Tai XIX dinastijos faraonas, 1313 prieš Kristų metais po visos silpnų faraonų eilės paėmęs sostą,

visą laiką kovojęs ir sugrąžinęs Egiptui pirmykščiąją jo garbę ir galybę. Vėl pavergęs Azijos valstybes ir sugrįžęs dideliu grobiu vežinas, pasistatydino jis čia pomirtinio kulto šventovę.

Nuo tos šventovės kadaise ėjo kelias į Nylo krantą, kur kartkartėmis priplaukdavo išpuošti šventųjų procesijų laiveliai, plaukiantieji į šventovę didžiojo faraono atminimo pagerbti. Kadaise prieš jos angą stovėjo didžiuliai pilonai, už kurių traukėsi du platūs kiemai. Dabar buvusiosios šventovės beliko tik pusė ($\frac{1}{2}$), prasidedanti eile įžymių kolonų, vaizduojančių ryšulėlį stiebų, pasibaigiančių kapitelio vainiku. Kapitelis vaizduoja neišsprogusį papiruso spurganą. Senovėje tų kolonų buvo kur kas daugiau.

Čia buvo vadinamoji *„Kolonų Salė“*.

Ją sudarė didžiulis kambarys, apsuptas eile didžių ir mažų pereigų ir salių. Vietomis dar ligi šiol tebeišlikęs didžiulių akmenų monolito pavidalo stogas. — Kadaise vidujinės tos šventovės dalys buvo tamsios, ir jas tikrų tikriausiai tešvietė tiktai silpna švieselė, besiskverbianti pro daugelį siaurų palubės tarpų. Per pamaldas šventovė būdavo skaidriai degėlais ir žvakėmis apšviečiama. Tokių žvakių dabar rasta Tut-Anch-Amono kape.

Lubų ir grindų niekur neliko. Sienos iš oro ir iš vidaus, taip pat ir lubos papuoštos reljefais ir ieroglifais, išpjaustytais akmenyje, kurie kadaise įvairiaspalviais dažais buvo nudažyti — tų dažų pėdsakų dar ir dabar matome kai kuriose vietose.

Ta šventovė, Seti I-jo statydinta, nebuvo jo baigta, ir ta aplinkybe pasinaudojo jo sūnus Ramzes II, baigdamas ją statydinti; jis visur savo vardą rašydinosi, savo pa-

veikslą paišydinos, iš dalies pasisavindamas savo tėvo padaryta sau.

Vienoje sienoje didžiulis parašas: „Abiejų žemių kaarlius Seti pastatydino šį paminklą savo tėvui Amonui-Râ, Tebų valdovui".

Toliau eina dievo Amono barkos vaizdas: barka sustoja prie Karnako šventovės, kad „Aukštutiniojo ir Žemutiniojo Egipto karalių į mirties slėnį palydėtų".

Dievo Amono barką lydinčioje procesijoje matome Ramzeso II figūrą: stovi jis prieš dievą Atum*) ir savo tėvą Seti I. Čia parašai: „Eik pas mane, mano kūno sūnau mano (taip dievas Atum kalba Ramzesui II), kad galėčiau tau duoti saulės sostą, Seti valdžią. Labiausiai džiaugiasi mano širdis tavo gerus darbus regėdama, ir aš tau dovanoju ilgus metus".

Tuose parašuose vis dėlto su pagarba Ramzes II elgiasi su vardu savo tėvo, kurs po mirties tapo jo globėju. Bet su kitų karalių vardais jis elgiasi žiauriai, liepdamas juos visur naikinti, o jų vietoje jis rašydindavosi savo vardą ir titulus, sau svetimus darbus prisisavindamas. — „Retai kuri iš didelių Egipto šventovių", — sako Egipto paminklų tyrinėtojas Brugsch'as, — „kokio kambario, salės, kolonados arba pilono nesivadino Ramzeso II vardu, kuris, nieko nežiūrėdamas, ardė įžymius senovės paminklus, kad tik juose savo vardą įrašydintų".

Iš tikrųjų Ramzes II ir sugriovė puikią *Amono šventovę*, VI dinastijos Memfise pastatydintą, *Senuserto II-jo piramidę, Herkliopolio ir Deltos šventoves*, suvartodamas tų paminklų medžiagą.

---

*) Atum — vakarinės saulės dievas.

Štai dėl ko atrodė visas Egiptas tik Ramzeso II-jo pastatydintas. Tiktai ilgainiui, kada paminklai išgriuvo ir rūpestingai paslėptieji jų tikrųjų statytojų vardai vėl išėjo aikštėn, — pasirodė tiesa. Tokiu būdu aišku, dėl ko Ramzeso II vardas visų labiausiai buvo žinomas senovėje ir mūsų laikais ir dėl ko jam buvo skiriamos kuone visos Egipto šventovės.

Ramzes II ir buvo tas faraonas, kuriam valdant, ypač sunku buvo gyventi žydams Egipte.

Jų rankomis tada buvo pastatyti du miestai netoli Kairo — *Pitom ir Ramzes.*

Mokslininkų spėjimu, plačiausias statybos darbas ir buvo tada žydų bėgimo iš Egipto priežastis.

Ir čionai, Seti I šventovėje, gausiau Ramzeso vardo ir atvaizdo, negu jos tikrojo įkūrėjo, tačiau centraliniame kambaryje matome sieniose išpjaustytą ir Seti I atvaizdą.

Ypačiai gerai čia atvaizduotas jis — lieknu jaunuoliu dovanojančiu dievams tiesos deivės statulėlę. Nuostabiai smulkiai aprėžtas veidas profiliu, ir visas gyvai atliktas nepaprastai dailiai ir realiai (16 pav.)

Šią šventovę apžiūrėjusi, joju toliau. Keliais piastrais*) padėkojusi griuvėsius saugojančiam ilgais baltais rūbais dėvinčiam arabui, joju ant ramaus balto asilaičio toliau; gi žiūriu — mane besivejanti iš kur atsiradusi visa juodųjų arabų gauja, norėjusi pasiūlyti man pirkti įvairiausių antikų: mumijos rankų ir kojų, molinių skarabiejų, dievų statulėlių, amuletų ir nedailių sfinkso ir piramidės atvaizdų. Įdomu, kad kai kuriuos jų, kartais ir tikrus antikus, kurie jiems be kokio vargo pavyko rasti,

*) Piastras — smulkus Egipto pinigėlis = 50 mūsiškių centų.

parduoda daug pigiau, nei, sakysim, kokį nedailų jų pačių pirktą dirbinį.

Nusipirkusi mumijos ranką ir keletą mažų dalykėlių, kelionę tęsiu toliau, bet arabai, lyg kokios juodosios dykumos dvasios, nesiliauja manęs vijusios, vėl iš visų pusių apsupa, bruka į rankas „antikus“, kalbasi arabiškai ir vis mažina kainas. Tenka jie varu nuginti, ir mano vadovas energingai į visas puses švaistosi lazda.

Leidžiamės į didelių dykumų sritį. Užpakaly liekasi Seti I-jo šventovės griuvėsiai; keistos jos papirusų stiebų pavidalo kolonos, iš auksuoto smėlio išlindę, aiškiai mėlyno dangaus fone atrodo it dykumos vaiduokliai.

Artėjame prie Libijos kalnų viršūnių, slepiančių nuo keleivio žvilgio neišmatuojamus Libijos smėlio lygumos plotus. Kelias išsiraitęs tarp aukštų keisčiausios formos rausvų uolų (17 pav.). Štai viena uola, stypsanti viršum prarajos, atrodo lyg nukalta didinga faraono statula. Rankos jo kryžmais sudėtos, galva Šiaurinio ir Pietinio Egipto vainiku apvainikuota, tarytum, duotų jis žiaurius įsakymus. Tolumoj — kokių gigantiškų rūmų ar šventovės griuvėsiai su pilonais, obeliskais ir daugybe kolonų. Ir vėl tarpekliai, prarajos. Lyg kokios gigantiškos rankos tose raudonose uolose iškaltos tos laukinės, atšiaurios ir fantastiškos panoramos. Čia skirdamos, čia vėl susieidamos uolos čia, tarytum, iš visų kraštų būtų suėjusios savo glėbiais faraonų kapų apglėbti. Plikos raudonos uolos išdidžiai kelia fantastiškai apibrėžtas savo viršūnes į giedriąją padangę. Nė kokios gyvybės žymelės. Nė koks augmenėlis neauga, net nė tų geltonųjų krūmelių nepamatysi, kurių gausu dykumos pakraštyje ties piramidėmis. Net ir musė čia neatlėks tos didžios tylos drumsti. Negirdėti čia

nė garselio dykumos smėlio dainos, vėjo iš vienos vietos į kitą nešiojamos.

Karalių Slėnis tyli kokia ypatinga, paslaptinga tyla, tarytum, į ką neišmatuojamai tolima būtų įsiklausęs. Tai mirties kraštas. Štai dėl ko Egipto *faraonai* šią, ne kitą, *apsiskyrė vietą pomirtiniams savo gyvenimams* ir pavertė ją didžiausiais požeminiais rūmais. Pagal Egipto legendą, kiekviena vėlė iki tol turėdavusi būti Karalių Slėnyje, kol jai buvo jau leidžiama sėstis į auksuotą saulės laivą ir kartu su ja — dieną po Egiptą, o naktį po požemio kraštus — važinėti. Čionai ir Kâ*), t. y. vėlė, lengviau niekieno nematoma galinti iš dangaus nusileisti savo mumijos aplankyti, su ja kartu jos požemio rūmuose pabūti. Geresnės į požemio pasaulį įeiti vietos ir geriausia rytiečio fantazija negalėjo besugalvoti.

Prisimenu vieną laikraščio pranešimą, kad kažkur apie Londoną esąs padarytas brangiai atsiėjęs Tut-Anch-Amono kapo modelis, jog jis lygiai toks, kaip ir originalas, ir publika miniomis tą „dyvą“ lankanti ir, — tos informacijos autoriaus tikinimu, — gaunanti įspūdžio, lyg ji tikrąjį Tut-Anch-Amono kapą lankytų. Šis utilitariško europiško proto padaras čia, to kapo vietoje, man pasirodė juokingas ir visiškai menkas. Žinoma, T.-A.-A. kapo kopija buvo padaryta tiksliai, bet jai trūksta savos natūralios didingos aplinkos.

Kelias, it gyvatė, rangosi tarp uolų — tai vietomis aukštyn pakildamas, tai vėl žemyn nusileisdamas. Staiga pasisukome. Tylėjęs iki tol mano arabas kreipiasi į mane ir džiūgaujamu mostu rodydamas po mano kojomis atsi-

*) Pagal senovės Egipto tikėjimą, kiekvienas žmogus turįs eterinę savo kūno kopiją, egiptiečių pavadintą Kâ.

skleidusį slėnį, sako: „Biban-el-Moluk*), Tut-Anch-Amon“!

Įtemptu dėmesiu žiūriu į tą vietą ir matau katilo pavidalo lygumą su iš tolo juoduojančiomis uolose angomis. Prisiminiau tų vietų aprašymą, — tai garsingasis „Karalių Slėnis“, mokslininkų taip pavadintas dėl to, kad jie čia radę 40 Naujosios karalystės faraonų kapų. Dėl daugybės juoduojančių kapų angų egiptologas Brugsch'as tą vietą lygina su bičių koriais.

„Bet kame Tut-Anch-Amono kapas?“ — klausiu savo vadovą. Pajuokiamu mostu parodo jis man tuščią šalia didžiulės angos uoloje vietą, kur matyti net geležiniai vartai ir patogios kopėčios — europiečių prietaisai kapams lankyti. Pati Tut-Anch-Amono kapo vieta esanti apačioj, šalia pačios angos, einančios į Ramzeso VI kapą. Dėl to, kad Tut-Anch-Amono kapas buvo daug senesnis už Ramzeso VI kapą, įėjimas į jį žemėmis ir akmenimis užpiltas buvo, greičiausia, tada, kai vagys rado angą į Ramzeso VI kapą; dėl to tad ir Tut-Anch-Amono kapas niekieno nežinomas išliko nepaliestas. Dabar tas kapas, būtent, nedidelė duobė, angos į užkastą kapą vietoje, policijos saugojamas (18 pav.).

Užėjusi ant šviežiai užkastos vietos, veltui ieškojau akimis kokio garsingo kapo ženklo. Mano vadovas, radęs druzguose kokią mėlyną akmens skeveldrėlę, siūlė ją man pasiimti atminimui, tikindamas, kad tai kapo sienos skeveldrėlė.

Tad, kapas, apie kurį tiek kalbėta, rašyta, į kurį iš

*) Biban-el-Moluk — to slėnio pavadinimas arabiškai.

visur skubėjo lankytojai, vėl dingo, kaip pasakojama — žemės gelmėse.*)

Didžiausieji jo turtai jau sugabenti į Kairo muziejų, bet ir čia daug kas dar liko neišžiūrėta, visų pirma, faraono mumija, besiilsinti keliuose, vienas į kitą sudėtuose, sarkofaguose. Ji dar neliečiama, ir apie ją ima kilti legenda, esą, sarkofagas tuščias, kad mumijos jame visiškai nėsą.

Kadangi užkastasis Tut-Anch-Amono kapas niekuo nebuvo įdomus, ėjau žiūrėti šalimųjų, pradėdama nuo artimiausiojo — Ramzeso VI kapo.

Kapai tie seniai jau parengti publikai žiūrėti, ir į juos įėjęs, patogiausiomis kopėčiomis leidiesi žemyn ilgais koridoriais, dabar jau elektra apšviečiamais.

Tepaminėsiu čia tik kapą Seti I**), XIX dinastijos faraono, kuris 1313 pr. Kr. metais užėmė Egipto sostą.

27-mis laiptų pakopomis nusileidžiame prie I vartų; iš čia atsiduriame 36 pėdų ilgio, 9 aukščio ir 8½ pločio perėjime. Jis palinkęs gilyn ir atsiduria prie II vartų. Vėl leidžiamės 25-iomis laiptų pakopomis prie III vartų, nuo kurių vėl 37 pėdų koridorius, žemyn palinkęs, ir prieina 14 pėdų pločio ir 12 p. ilgio kambarį.

Čia buvo alebastrinis sarkofagas ir šulinys, už kurio stiebėsi siena, visa ieroglifų prirašinėta. Rodės, čia turėjo jau kapas baigtis, bet Belconis (mokslininkas, tą kapą atradęs), sieną tą ištyręs ir radęs, kad garsas, kuris kyla į ją subeldus, kažkaip įtartinai skamba, liepė ją išgriauti; ir už jos vėl buvo rasta visa salių ir pereigų eilė — tikras

*) Nes po viršminėto Carter'io sukelto incidento kapas laikinai buvo užkastas.

**) Apie jo pomirtinio kulto šventovę kalbėjau anksčiau.

požeminis salių labirintas. Kai kurios salės kolonomis papuoštos. Salių čia viso 15.

Visų pakopų, koridorių, pereigų ir salių sienos prirašinėtos ieroglifų ir simboliškų vaizdų. Jie nupaišyti plonoje štukatūroje ir vaizduoja vėlės kelionę dievo Râ barkoje po pomirtinio pasaulio dalis, kol ji paimama į rojų — žydinčiąją Jalu lygumą, kur kviečiai lig 7 metrų išauga.

Pradžioje matome mirusiųjų karalių, stovintį prieš įvairius dievus, prie kurių jis saulės laivu priplaukia. Įvairios hipopotamų, didžiausių gyvačių (egiptiečiai per šventas laikė gerąsias gyvates ir piktąsias — demonus), įvairiausių demonų pavidalo baidyklės stoja jam kelią, bet gerosios žmonių pavidalo su šakalų, beždžionių, karvių, ibis'ų galvomis dievybės lydi jo barką, gindamos ją nuo piktųjų požeminio pasaulio gyventojų, ir jis laimingai pasiekia rojaus kraštą, kur jam jau paskirtas žemės plotas, kuriame jo tarnai darbus dirba.

Saulės laivelis, kuriame yra mirusis karalius, pamažu slenka iš vakarų į rytus, lankydamas naktimis visus požeminės karalystės dalis; mirusieji džiaugsmingai jį sutinka, atsidaro jų butų durys, jie atgyja ir eina jo pasitikti, himnus giedodami.

Įdomus ypač vienas vaizdas — krikščioniškojo pragaro prototipas. Ugninėse krosnyse dega saulės dievo priešai; kai kurie jų galvomis žemyn apversti. Šalia jų stovi dievaitės su kardais ir svaido iš savo burnų ugnis.

Toki tai tie požeminiai Karalių Slėnio faraonų rūmai. Bežiūrinėdama ir belygindama juos su Tut-Anch-Amono kapo aprašymu, nebesigailėjau, kad nebeteko paskutiniosios bepamatyti. Pasak Tut-Anch-Amono kapą mačiusių egiptologų, jis, palyginti su puikiuoju Seti I ar-

ba Ramzeso IX kapų (19 pav.), teatrodo it skurdi lūšnelė. Štai dėl ko kai kuriems egiptologams pasiliko nesuprantamas Tut-Anch-Amono kapo tipas, ir jie dar tebesitiki šalia jo tikrą karališką kapą atrasią.

Grįžtu į Luksorą.

Priešais mane aiškiai žydro dangaus fone didingai sužibo baltos, aukštos, gražios Luksoro šventovės kolonos. Prisiminiau žinomo rusų egiptologo Goleniščevo man pasakytuosius žodžius: „Jau viena į dykumą kelionė daugiau atveria akis į Egipto praeitį, kaip plačių tomų skaitymas".

Taip, tik čia, tarp šitų gyvųjų paminklų, kur ir šiandie tebejaučiami faraonų rankų pėdsakai, — čia tik, su šitais akmenimis susigiminiavęs, pradedi tikrąją jųjų prasmę suvokti.

Luksoro griuvėsiai. Felachų kaimelis.

Luksoras, gegužės mėn. 8 d.

Karalių Slėnis su savo kapinėmis, požemių rūmais tėra menkutė vienos didelės čionykščių paminklų visatos dalelė. Netoli čia ir Luksoras — iš arabų *k. el-Kusûr*, reiškiančio *miestų*.

Luksoras — mažas miestelis gražių baltų, plokščiais stogais vilų, pagrimzdusių palmių, oleandrų ir akacijų soduose (20 ir 21 pav.). Bet tas mažutis, dailusis miestelis apsuptas didžiuliu garsingųjų Tebų griuvėsių miestu, apie kurį „Iliados" autoriai štai kaip nusako: „Tebai — Egipto miestas, kurio namai gėrybių pinni: jis šimtą turi vartų".*)

*) „Il." IX, 38.

Tą „šimtavarčių“ epitetą Tebai gavę ne dėl vartų sienose, kurių ten tikriausiai nėra buvę, bet dėl 100 pilonų (vartų), supančių šventovės įėjimus.

Egiptiškai Tebai buvę vadinami *„Uaset“*, pietinė jų dalis — *„Ape“*, — iš kur kilęs ir graikiškasis „Tebų“ vardas.

Šitą vardą graikai taip pamėgo, jog jie tuo vardu praminė vieną savo sostinę. Buvusių pilnų gėrybių ir grožio pasakiškųjų Tebų šiandie tik vieni griuvėsiai belikę kėkso; tačiau kitų tokių griuvėsių pasaulyje niekur nerasi*).

Tebai driekiasi abiem Nylo pusėm: kairiojoj, t. y., vakaruose, traukiasi visa eilė pomirtinio kulto karalių šventovių. Toliau už jų, „Karalių Slėnyje“ — jų kapai. Tos šventovės buvo susietos su kapais, ir todėl visos jos savo fasadais nukrypusios į rytus. Čia būdavo ateina šventos procesijos aukomis nešinos ir meldžiasi už kurį numirėlį.

Antrojoj Nylo pusėj — rytiniam jo krante — tebėriogso Luksoro šventovės griuvėsiai, o nuo jų Karnako šventovės linkui traukiasi sfinksų alėja.

Toks tat bendras Tebų vaizdas. Iššiūrėsime skyrium kai kurias pomirtinio kulto šventoves, praleisdami Seti I šventovę, apie kurią jau buvo kalbėta.

Luksoras, gegužės mėn. 10 d.

Ryto šešiomis vėl keliuos į kitą Nylo krantą, kur manęs laukia felachas su asilaičiu, ir jojame žaliaisiais laukais XVIII ir XIX dinastijų karalių pomirtinių šventovių griuvėsių apžiūrėti. Štai garsingosios Memnono kolosos. Tai

*) Tai grandioziškas muziejus, — kaip sako Turajevas.

dvi didžiausios Amenhotepo III*), garsingojo reformatoriaus karaliaus Echnatono tėvo, statulos. Čia kadaise stovėjo jo pastatydinta pomirtinio gyvenimo šventovė, kurios šiandie net pėdsakų nebeliko; tatai tos dvi Amenhotepo III didžiosios statulos atvaizdai, veidais į Nylą nukreiptais, čia vienužės bestovi, o aplink jas — joms svetima aplinkuma. Juda pakinkyti jaučiai, eina kupranugariai, prinokusių kviečių varpų apkrauti; purvinais margaspalviais chalatais felachai kaupia vatos krūmus.

Jau senovėje Egiptą lankantiems graikams tos statulos milžinai atrodė nesuprantamas ir keistas, nuostabus reiškinys. Įvairių fantastingų legendų apie ją prasimanė, — pav., Memnono kolosos, esą, kiekvieną rytą, saulei betekant, kokius slėpiningus garsus leidžiančios**). Tos statulos — raudonojo smėlio akmens; jos 21 m aukščio ir dabar taip jau sugadintos, jog tik bendri jų bruožai beišlikę. Sėdi jos savo sostuose, visai nusimanydamos savo karaliaus didybę, bet jų veidų išraišką metų tūkstančiai išdildė (22 pav.).

20 minučių nuo Memnono kolosų pavažiavus, yra Ramzeso II***) pomirtinio kulto šventovė, vadinama *Ramesseum*. Ji ypatinga tuo, kad jos frontoną puošia kolonos, prie kurių prisišliejusios didžiulės dievo Ozir'io pavidalo Ramzeso II statulos. Kadaise į jų galvas rėmėsi šventovės stogas. Dabar keletas jų be galvų, bet kai kurios labai gerai išlikusios.

---

*) Amenhotepo III laikotarpis — 1411—1375 m. pr. Kr.

**) Tų slaptingųjų garsų klausimas mokslininkų dar neištirtas. Kai kurių manoma, kad tat buvo Egipto akustikos padarinys. Nūdien Memnono kolosos tyli.

***) XIX dinastijos — 1292—1225 m. pr. Kr.

Kadangi Ramzes visur mėgo statydinti savo didžiules statulas, tad ir čia jų labai daug. Jos tokios didelės, jog viena ausis bus per 1 m ilgio, ir kiekviena jų sveria 100 tonų.

Kuone šalia pat Ramasseumo stiebiasi gražiai išlikę Medinet-Habu šventovės griuvėsiai. Čia sienose išlikę daugybė istorinių ir religinių vaizdų, — sakytume, visas akmeninis Tutmoziso III, XVIII dinastijos, ir Ramzeso III, XIX dinastijos, karalių metraštis.

Dvi viename kieme prieš vartus stovinčios juodojo granito statulos vaizduoja karo deivę Sechmet su liūto galva.

Tačiau visų šitų pomirtinio kulto šventovių originaliausia Dêr-el-Bahri šventovė. Ji pastatydinta vienintelės Egipte faraonės — Hatšepsut*). Jau pats tos šventovės planas nepaprastai drąsus.

Uolose iškaltos 3 terasų eilės, esančios po viena kitos ir einančios gilyn, kur po žemėmis slepiasi milžiniška šventovė. Visų trijų terasų įėjimus puošia kolonos

Iš tolo tos kolonos, terasos ir uolos atrodo it viena pilnatis, fantastingi rūmai uolose (23 pav.). Jie turėjo priminti mirtų sodą, besitraukiantį terasomis, — Punto žemę — didingąją šalį, gardžiakvapiais medžiais apaugusią, tarp kurių gyveno patys Egipto dievai. Tos šventovės sienose surašyta nuostabi jos statymo istorija. Pasakojama, kaip faraonės akyvaizdoje atsistojęs pats didysis dievas

*) Hatšepsut — XVIII dinastijos faraonas moteris, valdžiusi apie 1500 m. pr. Kr. Jos tėvas Tutmozis I Egipto sostą telaikė tik savo žmonos Jachmos dėka, kuri buvo faraono duktė. Su ja Tutmozis teturėjo vieną dukterį — Hatšepsut, kuri ir valdė Egiptą per 20 metų. (Žiūr. 2 Nr. „Senovės Rytai. Moters būklė senovės Egipte“, 1932 m.).

Amon, liepęs jai pastatydinti kalnuose šventovę ir apsodinti ją iš Punto šalies parsigabentais gardžiakvapiais medžiais.

Atvaizduota ir ekspedicija, grįžtanti iš tos šalies: laivai prikrauti kvepiančiųjų medžių ir visokių Egipte nematytų gyvulių ir žmonių.

Pastatydinusi šventovę, Hatšepsut sakiusi: „Amon liepė padaryti Puntą namuose: jo sode, ties šventove, prisodinti dieviškojo krašto medžių. Tat buvo padaryta. Įrengiau jam Puntą jo sode visiškai taip, kaip man jis buvo liepęs. Jis (tas sodas) pakankamai didelis, kad (Amonas) galėtų jame pasivaikščioti".

Tos pačios šventovės sienose atvaizduotas ir stebuklingasis Hatšepsutės gimimas ir, kaip faraonės, iš dievų. Tradicijai išlaikyti, — tradicijai, nepažinusiai lig šiol Egipto soste moters, — naujagimė faraonė atvaizduota berniuku — ir net su tradicine Egipto faraonų barzdele. Visų tų paveikslų dažai gražiai išlikę ne dėl ko kita, kaip dėl to, kad buvo tamsoje. Ar žmonės buvo į tą šventovę leidžiami ir kaip ji būdavo apšviečiama — dar nesužinota. Pastebėtina, kad Hatšepsutės sumanymas statydinti kalnuose šventovę rado sekėjų, ir iš tikrųjų, kalnuotojoj Nubijoj atsirado įžymi panaši šventovė.

Tie požeminiai dievų gyvenimai visiškai atitiko Egipto dievų prigimtį, mėgusių slapstytis tamsybėse ir siaustytis slaptybėmis.

Be galo gražus paveikslų spalvų derinys, ypač nuostabus tuo atžvilgiu paukštis, vaizduojantis Egipto deivę Nechebt.

Nuo Hatšepsutės šventovės kelias ėjo į kalną, kurį įkopusi, uolos paūksmėj nusprendžiau atsikvėpti, nes buvo

apie 11 val., ir kaitra iš tikrųjų buvo nebepakeliama. Mano asilaitis pirmas užprotestavo prieš tolimesnę kelionę ir, prisišliejęs prie viršum slėnio kabančios ir ilgą šešėlį nutiesusios uolos, užsimerkė ir snaudė ar bent tuo apsimetė. Šalia jo rytiškai atsisėdo vadovas, įsispraudė į tarpkelius galvą ir ėmė saldžiai snausti. Naudodamasi poilsiu, padariau keletą fotografinių tos nuostabios ties uolos papėde pasirodžiusios panoramos nuotraukų.

Visas Egiptas skersai buvo iš čia matyti. Netoliese gilus slėnis, pilnas kolonų, sienų, pilonų liekanų, besibaigiantis į kalną, į Hatšepsut šventovę, kylančiais laiptais.

Dešinėje kilo Libijos keteros kontūrai, slepiantieji Karalių Slėnį, o toliau dešinėje traukėsi žalia lyguma su Medinet-Habu, Ramesseumo šventovių liekanomis. Dar toliau buvo matyti Memnono kolosos, ir dar didingesnės ir vienesnės jos iš čia atrodė. Už mėlynojo Nylo kaspino aiškiai giedrame danguje stiebėsi Luksoro ir Karnako griuvėsiai. Už jų baigėsi Egiptas, nykdamas auksinėse dykumos smiltyse.

Grįžtant į Luksorą, felachas dainuoja sau monotoniškas ilgesio pilnas rytiškas melodijas, retkarčiais aistringais šūktelėjimais ar didžiausio nusiminimo vaitojimais pertraukiamas.

Jojame prie nuskurdusio arabų kaimelio. Svarbiausias gyvenimo šaltinis čia yra su Nylu sujungtas kanalas. Molio krėsti, plokščiais stogais — it keturkampės dėžės atrodo nameliai su viena įeiti anga, aukštų palmių šešėlių apgulta. Felachas siūlo man užsukti į jo namelius pasisvečiuoti.

Kviečiama mielai sutinku. Įjojame į ankštas pereigas tarp namelių: nė vienos bendros gatvės ir bendro trobesių

plano! Bet kaip prie vienas kito suglausti tie savotiški nameliai. Be sodelio (tik kieme iš kiekvienos trobos pro stogą stypso palmė; tuo tad jos šaknys apsaugojamos nuo kaitros ir nudžiūvimo), be kiemo, be šulinio prie jų—kažkokie niaurūs ir dykumiški tie felachų trobesiai (24 pav.).

Viduje — tarsi dideliam puode: sienos, lubos ir grindys molinės. Nors į dvi dalis būstas padalytas, tačiau niekur čia nematyti kokio turto, nė vieno baldo. Viename to trobesio kampe guli du gražūs rusvi minkšta it šilkine vilna ėriukai. Kitoje būsto dalyje — aslos viduryje—koks nedidelis molinis daiktas. Tat būta krosnies, iš kurios viena felacho žmonų, sėdėjusi šalia jos ant grindų, pasikapsčiusi pelenuose, išėmė dar šiltą kvietinį paplotėlį ir pavaišino mane; kita gi atsisėdo kampe ir parodė, kaip jie kviečius mala, trindami juos dviem akmenimis.

Paplotėliais, vandeniu ir svogūnais, — kurių Egipte labai daug sodinama ir kurie lygiai su vata yra svarbiausias išvežamasis produktas, — visa tuo ir šiandie tebeminta Egipto ūkininkas, kuo ir prieš tūkstančius metų, faraonų laikais, jis mito.*)

Susirinko ir vaikai — liesi, juodi, kaip anglys, nešvariais palaidinukais - marškinėliais ar visai be rūbų. Troboje pamatę nepaprastą jiems svečią, nė kiek nesumišo, bet apstoję mane ir smalsiai žiūrinėdami, ėmė prašyti *bakšišo* (dovanų). Gavę po piastrą, tuoj ėmė iš džiaugsmo šokti. Šokis buvo panašus į jaunų ožiukų straksėjimą. Kai aš, atsisveikinusi su šeimininkais, norėjau išeiti, visi jie, vietos papročiu, prie kaktos pridėjo rankas.

*) Lygiai toki ir kaimai felachų, gryniausiųjų senovės egiptiečių palikuonių.

Palydėti išėjo trečia ir ketvirta felacho žmonos, dar visai mergaitės — viena 12, kita 15 metų, bet jau ant jų pečių tvirtai už motinos galvos įsikibę laikėsi juodi vaikiūkščiai.

Prie Nylo kranto, kur laukiau jau laivo, prisirinko šalia manęs visa gauja visokio amžiaus vaikų. Susėdę priešais mane, nė žodžio nepratardami atidžiai žiūrėjo į mane. Priėjau prie jų arčiau ir parodžiau, kad jie delnais plodami padainuotų. Mane, matyt, suprato, ir tuoj pradėjo. Laivas buvo jau Nylo viduryje, o nuo kranto tebebuvo girdėti plojant ir dainuojant. Prieš mane aiškiai žydro dangaus fone išdidžiai sužibo baltos aukštos, nepalyginti gražios Luksoro šventovės kolonos.

Luksoras, gegužės mėn. 11 d.

Imu žiūrėti šventovių griuvėsius rytiniame Nylo krante — Luksoro ir Karnako šventoves.

Luksoro šventovės griuvėsiai taip arti Nylo, jog jo vandenyje atsispindi. Dėl potvynių pavojaus vėliau pastatydinta juos siaučianti siena (25 pav.).

Svarbiausioji Luksoro šventovė pastatydinta Amenhotepo III (Echnatono tėvo). Ji iš smėlinio akmens ir granito. Ramzes II ją praplėtė, žinoma, ne be to, kad jos kolonose ir sienose įrašydino savo karo žygių istoriją. Čia randame keliose vietose parašytą vadinamą „Kadešo poemą“, apsakančią, kaip tas faraonas kariavęs chetų šalyje (Sirijos šiaurėj) ir kaip jis vienui vienas, savo kariuomenės paliktas ir tik didžiojo dievo Amono tesaugojamas, prasimušęs pro priešų stovyklą. Poemą iliustruoja reljefai. Matome kolosališką Ramzeso II figūrą. Jis ratuose puola į kovos centrą, į visas puses svaidydamas mirtinąsias strėlas; negyvieji ir sužeistieji krinta aplink jį.

Visos Luksoro griuvėsių sienos gieda nugalėjimo himną Ramzesui II, o tarp jų — kolosališkos statulos, jo pastatydintos amžiams... Kai kurios sveikiausios išlikusios. Tarp didžiulių kolonų stovi trys balti, niekuo nuo vienas kito nesiskirią milžinai. Visi jie vaizduoja jauną Ramzesą II (26 pav.). Kaip pozos, taip ir jų veidai ramūs, didingi. Kažkuo svetimu mūsų laikams, bet kartu ir žavinčiu jos dvelkia. Nežmoniška galia tryška iš paveikslų tų, kurie buvo pašaukti įsakymams davinėti. Bet tai ne rytų despotai, pasinėrę savo pasakingųjų rūmų prabangoj, nežinantieji ribų savo norams ir liepimams. Ne, tai tik dievo Amono valios vykdytojai ir šventosios Egipto tradicijos saugotojai, — tradicijos, kuri nuostabiai vargą ir linksmybę lygino, suteikdama gyvenimui saiką. Ta Egipto tradicija, vadovaujanti kiekvienam karaliaus elgesiui, iškeldavo jį, kaip dievą, aukščiau minios ir teikė jo statuloms nedrumsčiamos ramybės.

Jau senovėje graikai pastebėjo, jog visi Egipto statulų veidai šypsos kokia nesuprantama šypsena. Tai „visų išminčių šypsena, kurie vienodai sutinka ir džiaugsmą ir skausmą.

Tik čionai, tarp tų gyvųjų griuvėsių, pradedi tas statulas suprasti. Ten, muziejuj, plėšte jos iš prigimtos apystatos išplėštos ir sustatytos visai joms svetima tvarka, — visos jos nustojusios gyvenimiškumo ir reikšmės.

Kai kurios šių statulų stovi didingai ir kilmingai, bet be galvų. Viena jų sudėtomis ant krūtinės rankomis guli dulkėse, kita aplūžusi viršum šiukšlių krūvos riogso — laikas ėmė džiūgauti, nuveikęs faraono pastangas į amžinastį.

Iš dviejų Ramzeso II obeliskų*) beliko tik vienas, — antrasis dabar Paryžiaus aikštę puošia. Ta Amenhotepo šventovė, greičiausiai, bus buvusi daugybės faraonų prieš Ramzesą II ir po jo restauruojama, kadangi čia skaitome jų vardus, neišskiriant nė šiandie atgijusio Tut-Anch-Amono vardo. Netoli buvo ir Echnatono pastatydintoji saulės šventovė, buvusi, be abejo, ilgainiui jo papėdininkų sunaikinta.

Čia ir maža koplytėlė, pastatydinta jau paskiau Egiptą nugalėjusio Aleksandro Makedoniečio.

Nugalėtojas pasidavė nugalėtųjų dievams. Jis čia vaizduojamas aukojąs auką Egipto didiesiems dievams.

Krikščionybės laikais tuose griuvėsiuose buvo krikščionių šventovė, kurias tebeliudija iki nūdien išlikę pėdsakai — lotyniškieji parašai.

Tarp daugybės vaizdų ypačiai įdomi scena, vaizduojanti šventosios dievo Amono barkos Nylu iš Karnako atplaukimą, kurią lydi iškilminga žynių procesija.

Vadinamojoj *„Gimimo Salėj“* atvaizduotas Amenhotepo III gimimas. Dievas Chnum**) sėdi prie lipdomojo įtaiso ir lipdo iš molio du vaikus — karalių ir jo lygmenį „Kâ“.***)

Bet visų įžymiausia Luksoro šventovė — tai jo nesulyginamosios kolonos, besibaigiančios dar neišsprogusiais papiruso butonais (pumpurais). Jos stovi kuone ant pat Nylo kranto ir iš tolo atrodo, tarytum, iš mėlynojo vandens augtų — lieknos, didingos, į dangų besistiebiančios, — tvyska saulėj, žiedų butonais apsuptos (27 pav.).

---

*) Obeliskas — plona aukšta kolona — saulės simbolis.

**) Visų žmonių stvėrėjas.

***) Eterinis kiekvieno žmogaus kūno panašumas.

Karnako griuvėsiai.

Karnakas, gegužės mėn. 12 d.

Alėja, — šiandie platanais apsodinta, o seniau sfinksais nustatyta, — einu iš Luksoro šventovės į Karnaką.*) Jo griuvėsiai jau iš tolo imponuoja savo nepaprastai gražiai išlikusiais pilonais, obeliskais, kolonomis ir be galo dideliu savo šventovių skaičiumi. Nieko panašu nėra mums palikę nei Graikija nei Roma. Vienu tik žvilgsniu nieku gyvu negalima visa tat akimis aprėpti.

Įeini griuvėsių sritin, vaikštinėji bent kelias valandas, ir, rodos, nė galo nebebus šito nuostabiojo labirinto; niekaip nebegali suvaikyti nė jo plano keturių km plote.

Tačiau tas chaotiškumas nyksta, kai, turėdamas planą, imi žiūrinėti kiekvieną griuvėsių grupę skyrium. Priešais angą išlikusi dar garsiosios sfinksų alėjos dalis. Ištisos eilės baltų keistybių liūto kūno su avių galvomis ramiai sau snūduriuoja saulėje, sergsti šventovių kelius.**) Tarp jų letenų stovi faraonų statulos. Per nuostabųjį piloną, šias šventoves stačiusių faraonų išpuoštą, įvairių dievybių akyvaizdoj reljefais įeini į didelį kiemą, kuriame stovi mėnulio dievo Honso šventovė, teikdavusi orakulų. Šitoj jauties senovės egiptiečiu. Sienose ištisos dievų grupės atlieka kokias slėpiningas apeigas. Be to, daugybė tamsių kam-

---

*) Karnakas, kaip ir Luksoras, taip pramintas nuo netoliese esančio tuo vardu arabų kaimo.

**) Ta alėja jungė Luksoro ir Karnako šventoves apie 4 km ilgio; dabar beišlikę apie 60 sfinksų.

barių, lyg spintų, kuriose, tur būt, yra stovėjusios dievų statulos. Dabar jos tuščios. Šventovę sudaro keletas skyrių, ir viename jų didelė rausvo akmens beždžionės pavijano pavidalo statula su mėnulio skrituliu (ratilu, disku) viršum galvos. Tatai dievas Tot, mėnulio, išminties ir magiškųjų kerėjimų dievas.

Bet kodėl gi šitas egiptiečių išminties dievas, rašto išradėjas, ir parašęs pačias išmintingiausiąsias knygas, „žodžių valdovas", teisybės globėjas, ano pasaulio dievo teisme išskaitąs gerus ir blogus žmogaus darbus, — kodėl, tad, proto, magijos dievas, kultūros globėjas, atvaizduotas pavijano pavidalu, ir taip ryškiai pabrėžtos šiurkščios, gyvuliškos jo ypatybės?

Nenoromis kyla klausimas, bežiūrint į šitą rausvą aistringą pavijano statulą.

Pilnas kraštutinių kontrastų Egiptas ir po šiai dienai atrodo daug kuo keistas ir nesuprantamas.

Greta Honso šventovės stovi nedidelė Ozir'io, mirusiųjų dievo, šventovė, nedideliais tamsiais skyreliais suskirstyta. Įeinu į vieną skyrelį — triukšmingai į sienas ir lubas plasdena kokios nematomos būtybės. Užsižiebiu elektrinę lemputę — nagi visas šikšnosparnių debesis! Ant kai kurių sienų be galo gerai išlikę slėpiningi simboliški paveikslai. Vienam kambary per visą sieną atvaizduota gulinčio Ozir'io figūra, lyg mumija, o ant krūtinės svyri atlėkusi iš ano pasaulio jo vėlė paukščio pavidalo, tik su žmogaus galva.

Ir kokios žmogiškos būtybės su žvėrių galvomis stovi galvų ir kojų gale ir šnabžda magiškus kerėjimus mirusiajam prikelti.

Čia, šitam kambary, paskendusiais romėnų laikais daryta kokių tikybinių slaptybių, misterijų; gaila tik, kad mokslas apie jas šiandie maž ką težino.

Pagal graikiškuosius šaltinius galime spėti, kad čia atlikinėtos slaptingos orgiškos misterijos, ir, gal būt, egiptietės mergelės dievui čia savo nekaltybę aukodavo.

Tatai visiškai dera su krašto pobūdžiu: aistringieji Rytai turėjo susikurti ir dievus aistringus!

Tačiau gali vėl būti, kad čia dar gilesnės prasmės misterijų būta.

Ozir buvo ne vien mirusiųjų, bet ir Egipto apvaisinimo dievas.

Griuvėsius sergstantysis arabas siūlo man užlipti ant išlikusios Honso šventovės stogo.

Užlipu laiptais ant lėkšto balto stogo ir gėriuos grožybėmis, kurioms aprašyti stinga žodžių.

Visa atrodo lyg pasakoje: aplinkui sienos su ieroglifais ir dievų bei faraonų figūromis, — ištisos faraonų statulų eilės blizga, baltuoja saulėje ir šypsosi saule. Ištisas miškas kolonų, o kiekviena jų, it didžiausias bokštas, atsimuša šventojo ežero vandenyse.

Tolumoj palmės, arabų sodeliai, Nylas, o už jo Memnono kolosos ir rausvi Libijos kalnagūbriai, o viršum visa to — žydras dangus, tirpstąs auksiniuose saulės spinduliuose, teikia kokio ypatingo atspalvio, kokio gyvenimo džiaugsmo, ypatingų džiuginančių išgyvenimų.

Viršum galvos tyliai praskrenda vanagas, šventasis Egipto paukštis — šviesos dievas Horus. Ir taip aišku čia pasidaro, kodėl šitas taip aukštai padangėmis sklandantis ir taip ryškiai saulėj savo sparnais švytuojąs paukštis primindavo egiptiečiams saulę ir šviesą.

Luksoras, gegužės mėn. 14 d.

Klaidžiodama tarp sienų, pilonų ir statulų, prisiartinau į Karnako labirinto vidurį — į didžiulę dievo Amono šventovę. Šita šventovė, statydinta dar XII dinastijos faraonų (2000—1788), visą laiką buvo pristatinėjama ir naujinama kitų dinastijų lig pat jų galo.

Todėl ir jos sienose skaitome įvairiausių laikotarpių faraonų vardus. Šita šventovė turi 2000 pėdų ilgio ir susideda iš 3 didelių dalių: priekinio kiemo, didžiulės kolonų salės ir įvairių kambarių.

Įžymiausia jo dalis — tai „*Kolonų Salė*", pastatydinta taip pat faraono Seti I (28 pav.).

Tatai visas kolonų miškas: čia 140 kolonų, ir kiekviena turi 11 pėdų skersmens; aukščiausioji 70 pėdų. ir ant kapitelio, Breasted'o apskaitymu, lengvai gali tilpti bent 100 žmonių. Salė ta paskirstyta į 3 dalis: dvi šonines ir vieną vidurinę. Šoninės kolonos žymiai mažesnės už vidurines: tatai tokia jau bendra egiptiečių šventovių savybė.

Šitos kolonos rėmė kadaise didelių plokščių akmeninių gabalų lubas; kiekvienas toks gabalas turi 8½ m ilgio. Nemaža jų ir iki šiol išlikę, o į jas bežiūrėdamas, nenoromis pamanai: kaip tokias sunkenybes galėjo tada į tokias aukštybes užkelti?!

. Daugumas šitų milžiniškų,— bet dėl to milžiniškumo nenustojančių savo grakštumo, — lieknų stiebelių pavidalo kolonų baigiasi papiruso žiedais; be to, kiekviena kolona išpuošta reljefais ir ieroglifais. Kiek grožio supratimo, kiek švelnaus subtilio skonio egiptiečiai išreiškė kad ir šitose kolonose, kurios vėliau buvo imamos pavyzdžiais ir graikų kolonoms.

Bendrus įspūdžius, kuriuos sukelia Karnako „Kolonų Salė", Breasted'as taip aprašo:

„Tas, kuris tik pirmąkart stovi kerinčių savo didingumu kolonų šešėly, šitam galingųjų liemenų miške, didžiausių iš kada buvusių žmogaus rankų pastatų, kurių kiekviena papuošta nusikišusiais kapiteliais, ant kurių gali tilpti po 100 žmonių; kuris žiūrinėja dideles plasnas jo sparnų, apdengtų architru, kurių kiekvienas sveria bent 100 tonų, ir žino, kad jo sienose patilptų Notre-Dame bažnyčia; kuris apžvelgs milžinišką portalą, ant kurio kadaise riogsojo it prielipas 40 pėdų ilgio ir apie 150 tonų svorio uolos lytis, — toks, sakau, žiūrėtojas pasijus didelės pagarbos laikotarpiui, sukūrusiam didžiausią kada žmonių statytų Kolonų Salę."*)

Neaprašinėsiu čia nei gausių netoli Amono šventovių išsimėčiusių kitų šventovių nei nesuskaitomos daugybės paveikslų, parašų, statulų — tam, mat, reikėtų čia, šituos griuvėsiuos, ištisus metus išgyventi ir, juos ištyrus, storas knygas prirašyti... Negalima tačiau, ypač turistui, praeiti nepastebėjus didingo, aukščiau minėto, Hatšepsutės obelisko.

Jis turi per 29 m aukščio: tatai aukščiausias dabar Egipte esančių obeliskų. Iš, apskritai, žinomų mums obeliskų, aukštesnis tik šitasai (32 m), kuris šiandie vieną Romos aikštę puošia. Hatšepsutės obeliske matome jos atvaizdą ir skaitome didvyriškų jos žygių pagyrus. Paminėtinas ir šventasis ežeras, į kurį veda laiptai ir kurio vandenis tebepildo, tur būt, koks požemio šaltinis.

---

*) Breasted: „A History of Egypt" II tomas, 132 p.

Į šitą šventąjį ežerą senovėj, tikriausiai, bus buvusios rengiamos iškilmingos eisenos su dievų statulomis, ir naktį degėlų šviesoj daromos slėpinybės, apie kurias, deja, nieko nemini egiptiečių papirusai. Jo krante ant uolos stūkso didžiausiassventasai egiptiečių vabalas *skarabeus*, egiptiškai *cheper*, turįs apie 1½ m ilgio.

Karnako šventovės griuvėsiai turi tylių jaukių vietelių, laukinių švendrių krūmokšniais apaugusių. Nėra čia nei sergstančios šventovę sargybos, neužeina čia nei amžinai skubantieji turistai: tesustoja jie tik ties įžymiaisiais paminklais. Ypač jauki viena tokia vietelė pietinėj Karnako daly.

Atrodo jos labai keistai: ištisos eilės didžiulių 2—4 m ir aukštesnių nepaprastai baltų, ilgomis eilėmis sustatytų akmenų: šie dengti originaliais dangčiais; ant virvelių kabo švendrinis kilimas. Prisiartinę išvydome, kad tatai sukrauta įvairių šventovių paminklų suirusių sienų dalys. Kiekviena blizga saulėj ir mirga vaivorykštės spalvomis.

Kai kuriuose išvydome nuostabius faraonų, dievų paveikslus, ištisus gyvenimo vaizdelius. Visa išpuošta įvairiomis spalvomis, ir nesuprantama, kaip tos spalvos galėjo išlikti. Kiekvienas toks akmuo dabar — didžiausias kiekvienam muziejui lobis. O kokie turėjo būti kadaise stovėję iš šitų akmenų pastatytieji pastatai, negalėtų dabar įsivaizduoti ir lakiausia vaizduotė.

Apžiūrėjus ištisą šventovių eilę, ima aiškėti ir bendrasai jųjų planas. Kiekviena jų, matyt, buvusi siena apsupta, nes jos liekanų vietomis dar ir šiandie tebeužtinkama.

Šių sienų viduj puikiuose žaliuojančiuose soduose stovėta žynių ir kitokių trobesių. Į jį takas kai kur būdavo nustatytas sfinksų eilėmis. Priešais pilonus*) (27 pav.) stovėdavo liekni obeliskai, laibėją į viršų, nuo apačios lig viršūnės ieroglifais išbraižyti. Tatai saulės simbolis. Patys šventovės rūmai susidėdavo iš 4 dalių: didelio kolonų kiemo, ant kurio nebūdavo dangčio, nes ši dalis būdavo visiems, žmonių minioms, ir skaidriai saulės nušviečiama. Toliau — salė, dengta, tik pro siaurus palubės plyšius teapšviečiama ir skendėjanti prieblandoje. Čia tebūdavo leidžiami tik parinktieji, o prie durų aukurų - nišų, — kurios būdavo trečiajame skyriuje, visiškoj tamsumoj, kuris tik degėlais tebūdavo nušviečiamas, — teprieidavo vieni žyniai. Į ketvirtąjį gi, taip pat visiškai tamsų šventovės skyrių, kuriame paprastai stovėdavo garbingiausiojo dievo statula, skendėjanti tamsumoj, ir stovėdavo kulto reikmens, pav., šventos dievų lazdos arba laivas, — tegalėdavo įeiti tik faraonas arba jį pavaduojąs žynys. Tuo būdu senovės egiptiečių šventovė, kurioj jos dievai tūnodavo toli nuo žmonių visiškoj tamsybėj ir paslaptybėj, teprisileisdami tik išrinktuosius, buvo, sakytume, griežtai aristokratiška, kaip ir visa anų laikų kultūra ir mokslas. Jos šūkis buvo: „Visa išrinktiesiems, ir ničnieko profanams!“

*) Pilonas — savotiški puošnūs didžiuliai vartai į šventovės kiemą.

Paskutinis vakaras Luksore. Kelionės į Egiptą reikšmė egiptologui.

Luksoras, gegužės mėn. 15 d.

Sėdžiu didžiulės Ramzeso II statulos papėdėj Luksoro šventovėj (26 pav.). Saulė leidžiasi, o tolumoje, tarytum, auksu dengia Libijos kalnų kalvas, kuriose slypėjo faraonų kapai. Šviesiai mėlynas Nylo vanduo driekiasi rausvu rūku, vienas paskui kitą plaukia juo baltabūriai laivai. Nuo stataus kranto leidžiasi visa vilkstinė aukštų, lieknų juodų figūrų juodais rūbais ir uždangalais, ąsočiais ant galvos nešini. Tyliai, lengva eisena grakščiai, lyg plaukdamos, eina jos viena paskui kitą, tarytum, kokias šventas apeigas atlikdamos, tarytum, šventoji procesija eitų Nylo pakrantėsna šventojo apsiplovimo... Ir nesilenkdamos nuo naštos taip pat lengvai ir grakščiai pilnais indais vandens nešinos kyla jos į kalną, kiek juos ant savo galvų prilaikydamos (29 pav.).

Slenka pro šalį asiliukai su savo palydovais barškėdami karoliniais papuošalais ant kaklų.*) Kur tolumoj girdėti ilgas graudus kuprio būbimas. Greit pralekia gražus europiškas vežimėlis arabų arklių traukiamas. Tenai, mieste, puikiuose ištaigingose vilose ir restoranuose dabar prasideda tikras gyvenimas su šokiais ir muzika, kurios garsai čionai atplaukia. Čia pat kažkur arabas niūniuoja kokią ilgesio melodiją.

Temsta. Aukštos šventovių kolonos, obeliskai, statulos skęsta tamsumoj. Bet dideliam raudonam mėnuliui patekėjus, vėl visa jo spinduliuose atgyja.

*) Egipte karoliais papuošti ne tik žmonės, bet ir galvijai: asilai, kupranugariai, buivolai...

Nylo vandens apsitraukę sidabro rūku, o Libijos kalnų viršūnės dūmais melsvi. Luksoro griuvėsiai nubalo, sublizgo, statulų veidai susimąstė, susikaupė.

Čia tik, tarp šitų gyvųjų paminklų, kur ir šiandie tebejaučiama faraonų pėdsakai, — tiktai čia, su šitais akmenimis susigiminiavęs, pradedi suprasti tikrąją jųjų prasmę. Įsižiūrėjęs į šitų statulų veidus, kvėpuodamas saulės spindulių įgausėjusiu oru, svaiginančiu kokiu saldžios ramybės ir užmiršties svaiguliu, pradedi jausti ir suprasti gyvenimo prasmę. Neatrodo jis čia, — kaip pilkšvoj šiaurės padangėj, — sunkia našta, bet tik saulėtų dienų ir mėnesienų nakčių kaitaliojimusi. Čia taip gerai suprantami egiptiečių papirusų žodžiai: „Saldus gyvenimo kvapas".

Juodos, lyg rašalo pripiltos, vietos gyventojų akys žybsi džiaugsmu. Smarkiai plaka čia gyvenimo pulsas, ir tu, šiaurės kraštų gyventojau, taip pat imi čia šypsotis saulei ir jausti tą senovės egiptiečių gyvenimo troškulį, kurie taip baisiai nekentė mirties ir visomis savo sąmonės jėgomis stengėsi surasti būdą nemirti, mirčiai nepasiduoti. Šitas mirčiai priešinimasis ir sukūrė egiptiečių mumijas, piramides ir tuos ten, Libijos kalnuose, požeminius faraonų rūmus.

Turistui, patekusiam į Luksorą, rodosi, kad jis atsidūrė kokiame pasakingame nesuprantamame labirinte, bet egiptologas apsižiūrėjęs supranta, kad čionai jam darbo visiems metams... Čia nuolatai kasinėjama, kaip aukščiau pastebėta, nuo laikų Marieto, *įkūrusio Kairo muziejų*. Bet ne tik čia: ir visam Egipte pastaruoju laiku intensyviai kasinėjama. Apie Sakkaros piramidžių grupę, netoli Kairo, rasta Egipto senovės karalystės šventovė. Apie

Gize*) piramidžių grupę dar tebekasinėjama. Tut-Anch-Amono kapą radus, Egipto Pietuose darbai bus traukiami ir toliau, nes gausūs nauji radiniai duoda daug vilties. Tuo tarpu daugiausia dirba čia anglų ir amerikiečių mokslininkų draugijos.

Paskutiniųjų iškasenų dėka nežinomas iki tol mažas Luksoras pralobo ir pagarsėjęs sutraukė daugybę turistų. Jei šiaip vykstantiems į Egiptą pakanka jį pažiūrėti, tai egiptologams būtina ten ir pagyventi, kad galima būt jį ištirti ir suprasti.

„Ir tie egiptologai", sako žinomas rusų egiptologas Golenišcevas, „kuriems niekuomet neteko kiek ilgiau Egipte pabūti ir čia prie paminklų pasidarbuoti, visam laikui pasiliko kabinetiniai mokslininkai, kurie į savo mokslo darbus įbriauna be galo daug klaidų.

„Viena jau kelonė į dykumą daugiau atveria akis į Egipto praeitį, kaip plačių tomų skaitymas".

Taip, kad suprastume Egipto praeitį, turėtume jame pagyventi ir patyrinėti šiųdienį jo gyvenimą, kuriame tiek garbingos praeities liekanų! Ir gyventi reikia ne kur pakrašty, Aleksandrijoj ar Kaire, kur europiečių kultūra suskubo jau išnaikinti daug brangenybių, bet toli nuo tos įtakos, t. y., kur Egipto centre ar jo pietuose.

Ten centre, apie Luksorą, randame daugybę mažutėlių felachų kaimų, — felachų, tų Egipto žemdirbių — gryniausių senovės egiptiečių palikuonių.

Kalba jie, tiesa, ne egiptiškai, bet arabiškai, ir yra Mahometo tikybos, bet veidai, jų rūbai, gyvenimai ir papro-

*) Artimiausioji nuo Kairo piramidžių grupė.

čiai išlaikė senovės Egipto vaizdą. Kai kurie atrodo, lyg iš senovės paminklų būtų atsikėlę (30 pav.). „Luksoro apylinkėj", sako egiptologas Ermanas, „jaučiamasi kaip senovės Egipte". Nė vienas, kad ir Kairo, muziejus negali duoti jame esančiųjų paminklų vaizdo. Tie paminklai, jėga iš jų tikrosios, prigimtosios vietos atplėšti ir svetimu planu sutvarkyti, daro visai kitokio įspūdžio. Net ieroglifus — ir tuos visus kitaip suprasi, skaitydamas iš originalų, paminklų. Atspausdinti knygose, ištaisyti ir perdirbti jie jau nustoja savo ypatybių. Prisižiūrėjus dabartinio Egipto tautos gyvenimo, geriau išsiaiškinama atskirų ieroglifų kilmė. Taip, pav., dabar man tepaaiškėjo, dėl ko egiptiškieji ieroglifai, reiškiantieji įvairius darbus (nešti, dirbti...), vaizdavo žmogų su kokiu daiktu ant galvos, nes mačiau, kad krepšius, indus ar net nedidelius ryšulius egiptiečiai neša ne ant nugaros ar rankose, bet ant galvos. Ir vaikus motina egiptietė neša ant savo pečių, o jie laikosi apsikabinę jos kaklo.

Kaip svarbu kiekvienam egiptologui Egipte pagyventi, dabar pati teįsitikinau. Kas iš knygų išmokta, daug lieka visiškai nesuprantama ar klaidingai suprantama. Taip, pav., kad ir geriausias aprašymas ar paveikslas negali duoti viso Egipto šventovių ir piramidžių konstrukcijos vaizdo.

Dabar dar ir kolekciją galima lengvai surinkti, dar šiųdienei Egipto vyriausybei tat tebeleidžiant, — reikia tik tam kurį laiką Egipte pagyventi; taip darė ir tebedaro visi šalių kolektoriai, kurie renkasi brangenybes ir siunčia jas gimtinių miestų muziejams. Taip žinomas rusų kolektorius Goleniščevas, Egipte begyvendamas, surinko gausius egiptologijos rinkinius, kurie dabar Pet-

rapilio Ermitaže ir Aleksandro III*) muziejuj Maskvoj. Arba, štai, vokiečių egiptologas profesorius Borchardas surinko be galo daug brangių kolekcijų ir Egipto meno šedevrų šiųdieniams Berlyno muziejams.

Man pavyko atsivežti iš Egipto tik mažutėlę kolekciją, tačiau mano su kai kuriais Kairo muziejaus egiptologais pažinties dėka iš Egipto tebegaunu įvairių brangių eksponatų ir skiriu juos statydinamojo Vytauto Didžiojo muziejaus „Egiptiškajam kampeliui". Gi vyriausias mano tikslas — surinkti visą „Egipto mirusiųjų kulto" kolekciją. Tik, deja, savo lėšomis nedaug teįveiksiu, o antra vertus, baimė ima, kad kartais visiškai neužgintų senybes iš Egipto išvežti. Apie tat šiandie daug jau kalba beatgimstančiojo Egipto patriotai.**)

*) Dabar „Dailiųjų Menų" muz.

**) Iki šiol Kairo muziejaus „Archeologinė komisija" iš Egipto tebeleidžia išgabenti mumijas ir įvairias senybes; tik, žinoma, tas, kurių savajame muziejuje pertektinai.

Turinys.

1. Kasinėjimų istorija Karalių Slėnyje . . . . . 5 psl.
2. Tut-Anch-Amono kapo laikotarpis . . . . . 8 „
3. Kapo radimas ir jo kambarių aprašymas . . . 11 „
4. Carnarvon'o dienyno ištrauka . . . . . 15 „
5. Rastųjų kape daiktų aprašymas . . . . . 17 „
6. Carnarvon'o mirtis ir tolimesnis Carter'io darbas T.-A.-A. kape . . . . . 20 „
7. Mano kelionė iš Kairo į Luksorą (Tebus) . . 29 „
8. Pomirtiniai faraono rūmai, — mano kelionė į T.-A.-A. kapą . . . . . 31 „
9. Luksoro griuvėsiai. Felachų kaimelis . . . . 41 „
10. Karnako griuvėsiai . . . . . 51 „
11. Paskutinis vakaras Luksore. Kelionės į Egiptą reikšmė egiptologui . . . . . 58 „

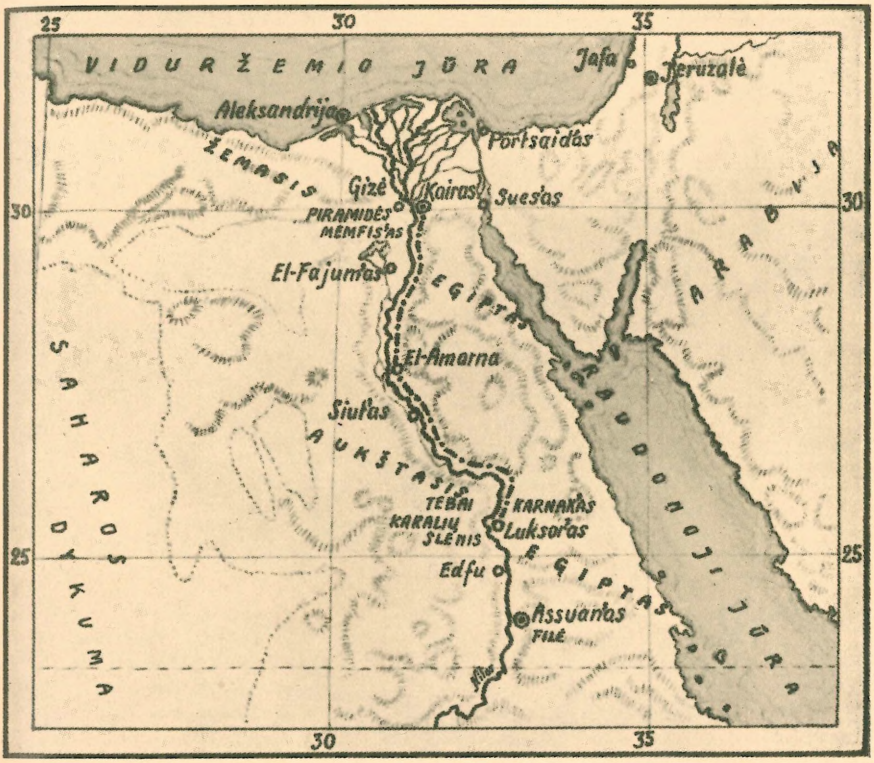

1 pav. Mano kelionė iš Kairo į Luksorą pažymėta punktiru.

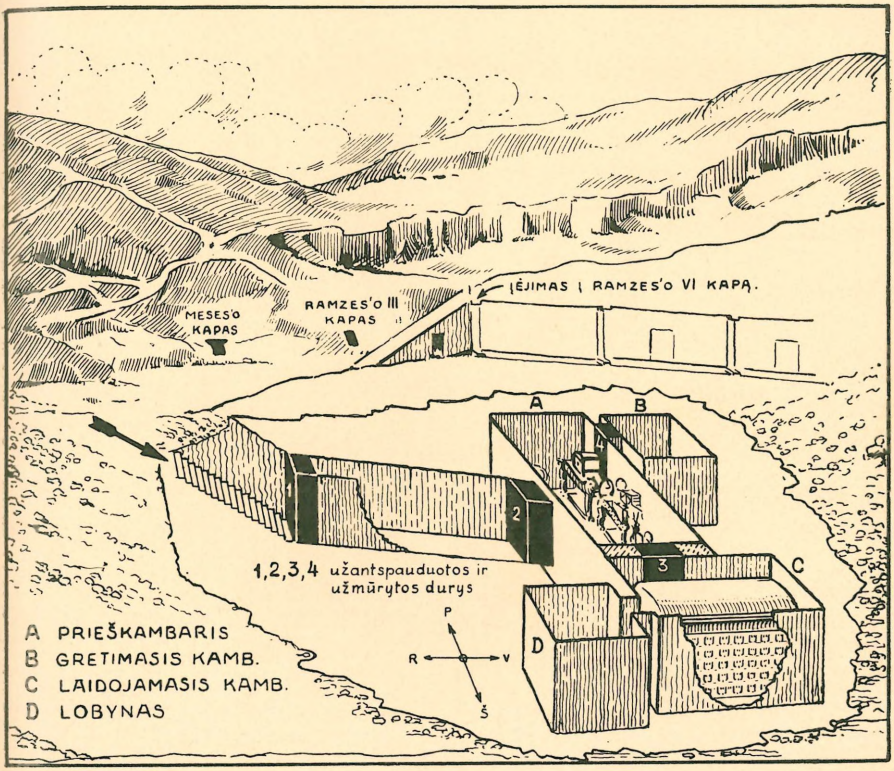

2 pav. Tut-Anch-Amono kapo skersinis pjūvis. (*Pagal Carter'io schemą*).

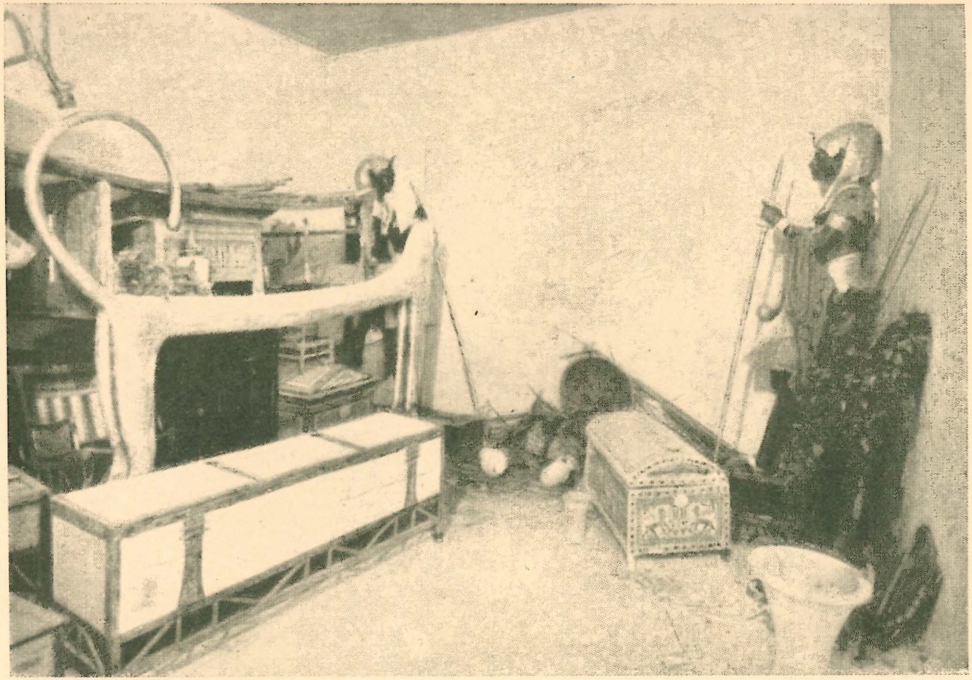

3 pav. Prieškambaris. Prie durų, už kurių yra sarkofagas, stovi sargyba — 2 milžiniškos statulos su faraono Tut-Anch-Amono veidais. Kairėje guolis su liūto galva. *(Pagal H. Carter'į).*

4 pav. Deivės Izis statula, saugojanti viršutinįjį akmeninį Tut-Anch-Amono sarkofagą.

5 pav. Faraonas Tut-Anch-Amon ir jo žmona. (Brangakmeninė inkrustacija faraono sosto atkaltėj).
(Pagal H. Carter'į).

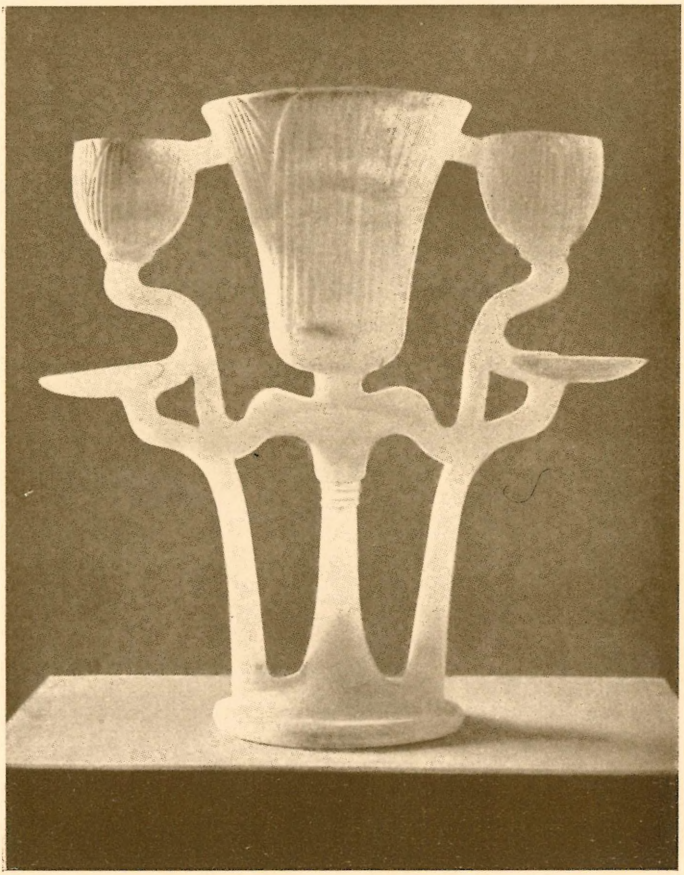

6 pav. Alebastrinė lotoso pavidalo vaza.

7 pav. Lordas Carnarvon'as. (*Pagal Carter'į*).

8 pav. Auksinis, įdėtas į medinį, sarkofagas, apdengtas audimu. Aplink kaklą gėlių vainikai. (*Pagal Carter'į*).

9 pav. Medinio karsto galva iš gryno aukso. Faraono emblema–šventosios iš fajanso ir stiklo ant kaktos gyvatės ir paukščio galvos su vainiku aplinkui. Antakiai lapis-lazulio spalvos stiklo; vyzdžiai iš obsidiano; akies obuoliai alebastriniai. *(Pagal Carter'į).*

10 pav. Auksinė Tut-Anch-Amono kaukė, dengianti įvairiaspalviais brangakmeniais išpuoštą galvą ir vaizduojanti jauną faraono veidą (jis mirė 18 metų).

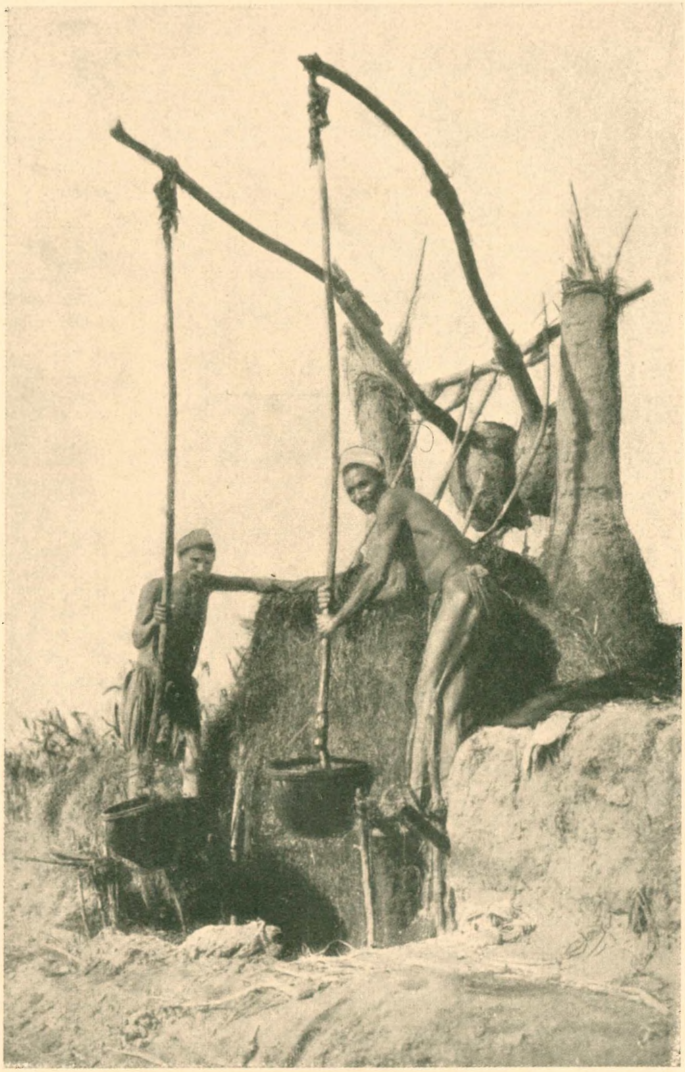

11 pav. Šaduf — įtaisai laukams drėkinti. Taip vargšai felachai nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro trūsia, laistydami laukus.

12 pav. Luksoro apylinkių vaizdas: kupranugariais gabenami kviečių pėdai.

13 pav. Dykumos sūnus (beduinas).

14 pav. Taip arabas meldžiasi Alachui, keliaudamas per dykumą.

15 pav. Seti I šventovė: neišsprogusiais pumpurais papirusų stiebų pavidalo kolonos.

16 pav. Seti I, aukojantis dievams tiesos deivės statulėlę.

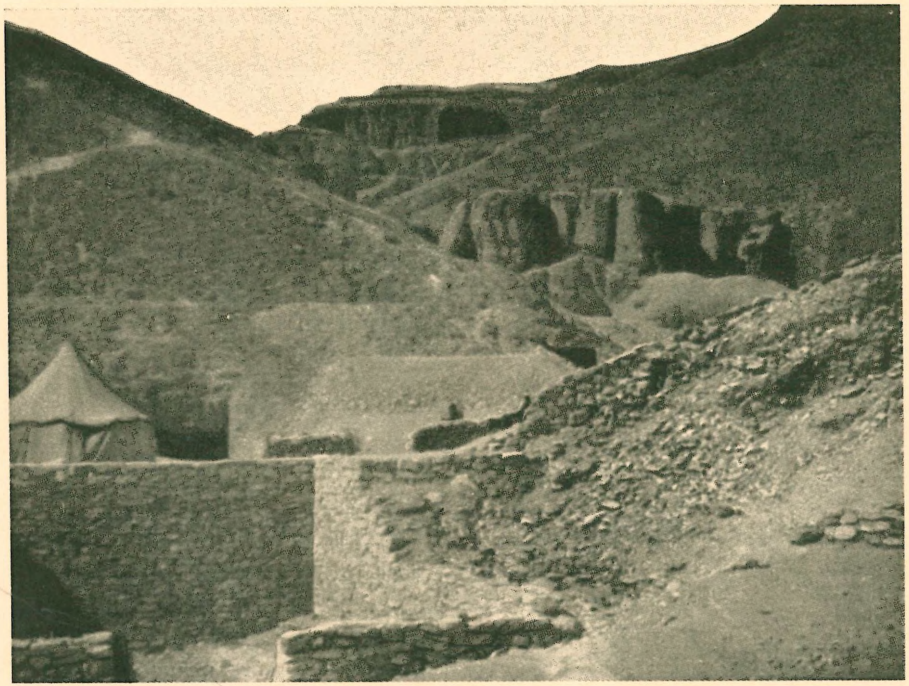

17 pav. Biban-el-Moluk: apačioj matyti palapinė su Tut-Anch-Amono kapo sargyba. (*Mano nuotrauka*).

18 pav. Biban-el-Moluk: *A*—Tut-Anch-Amono kapas, *B*—Ramzeso VI kapas. *(Pagal Carter'į).*

19 pav. Įėjimas į Ramzeso IX kapą. Aukštai ant sienos šventųjų gyvačių paveikslai.

20 pav. Egzotiškasis ant Nylo kranto su baltais be stogų namais Luksoras, pasinėręs palmių ir akacijų žalumynuose.

21 pav. Luksoras Nylo pakrantėj. Anoj pusėj matyti kalnai, kur yra Tut-Anch-Amono kapas.

22 pav. Memnono kolosos – milžiniškos Amenhotepo III statulos; pagal legendas: „Kadaise jos giedojo himnus tekančiai saulei“.

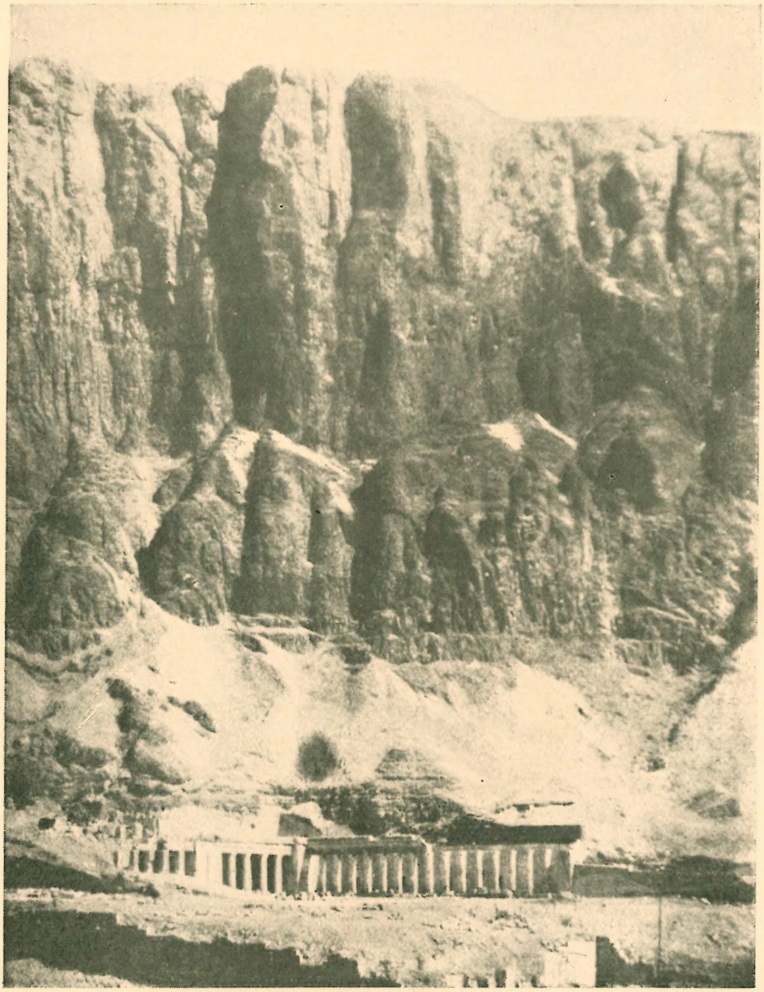

23 pav. Faraonės Hatšepsut Dêr-el-Bahri šventovės griuvėsiai.
(Pagal Breasted'ą)

24 pav. Molinių namelių felachų kaimelis. Visas gyvenimas spiečiasi ties kanalu.

25 pav. Luksoro šventovė (Amenhotepo III): neišsprogusiais pumpurais papirusų stiebų pavidalo kolonos; ant stogo monolitų liekanos.

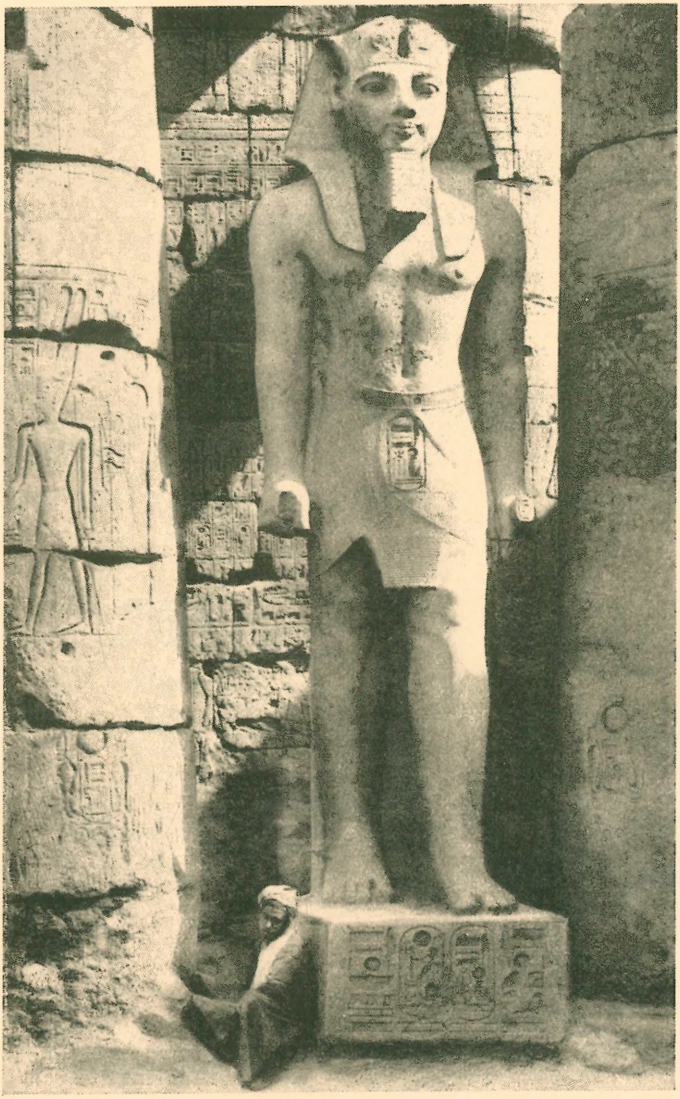

26 pav. Milžiniška Ramzes'o II baltojo akmens statula. Jo kojų papėdėj atsisėdęs arabas.

27 pav. Luksoro šventovė: priešaky prasiskyrusios dvi sienos — pilonai, t. y., vartai į šventovę. Priešais sieną obeliskas — kolona, saulės simbolis, ir faraonų statulos.

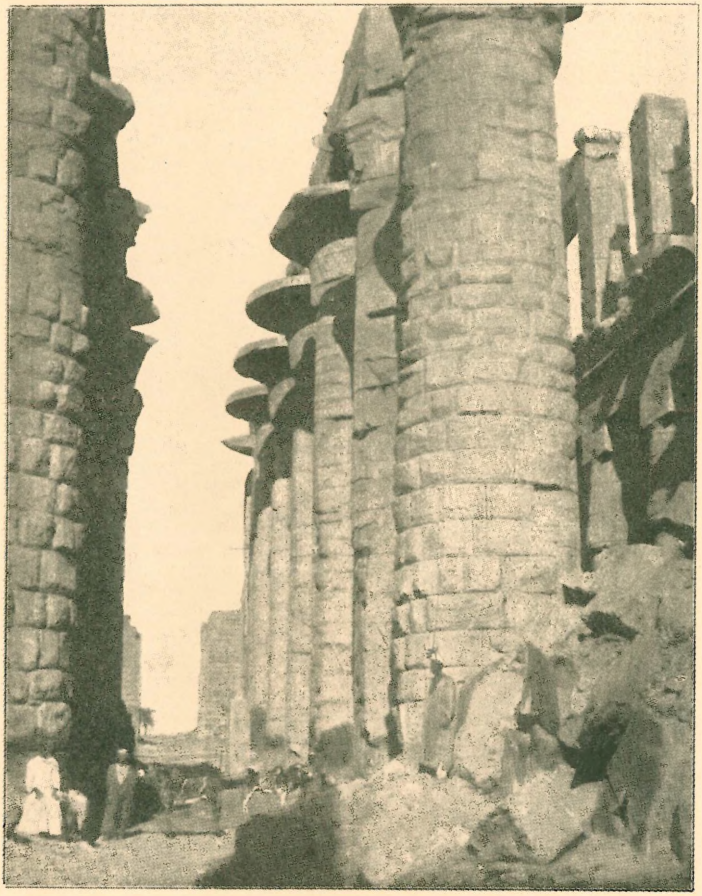

28 pav. Didžiosios salės nava Karnake (*Pagal Breasted'ą*)

29 pav. Nuo stataus kranto leidžiasi visa vilkstinė aukštų, lieknų, juodų figūrų juodais rūbais ir uždangalais, ąsočiais ant galvos nešinos. Tyliai, lengva eisena, grakščiai, lyg plaukdamos, eina jos viena paskui kitą..., — tarytum, šventoji procesija eitų Nylo pakrantėsna šventojo apsiplovimo.

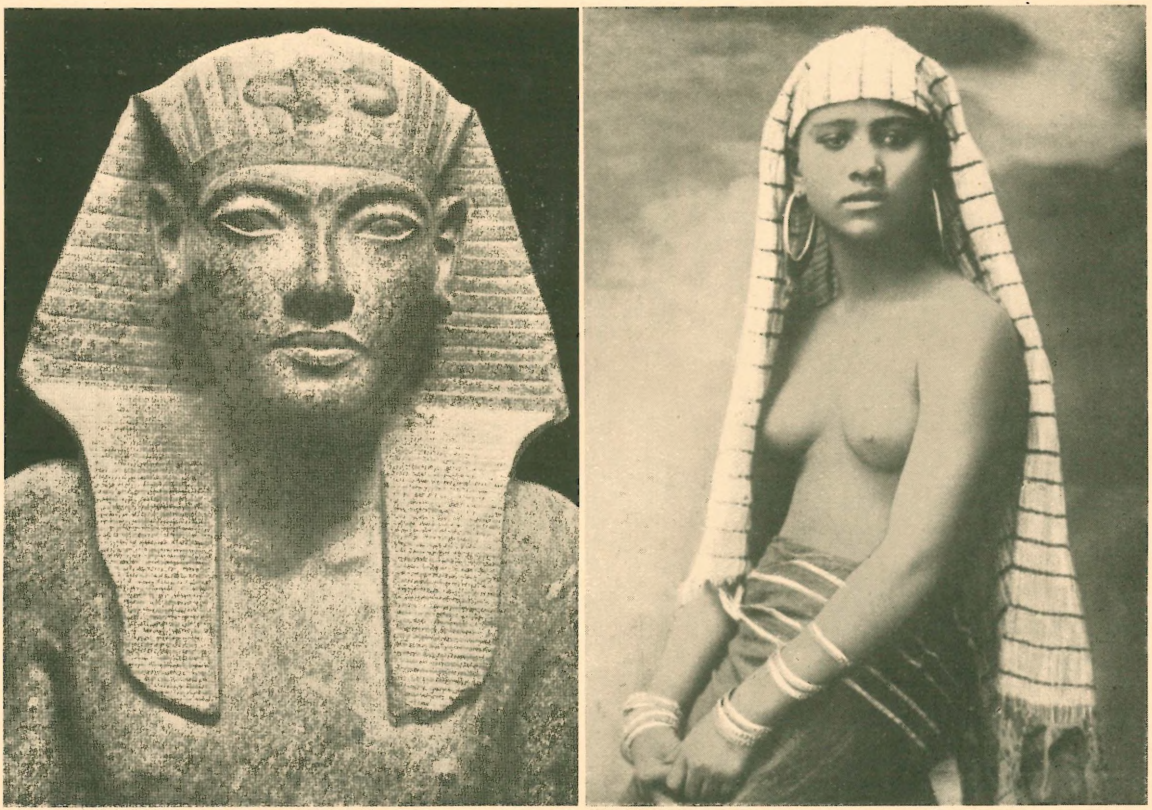

30 pav. Tut-Anch-Amono statulos veidas (Kairo muziejuj) ir šiųdienė felachė.

Kooperatinė „Raidės“ spaustuvė
Kaunas, Kęstučio 44, Tel. 758